TAD, C. 39/S. 67, 2020, s.435-476

OSMANLI MAKEDONYA'SINDA 4 NİSAN 1904 DEPREMİ VE SONUÇLARI

THE EARTHQUAKE OF 4th APRIL, 1904 AND ITS CONSEQUENCES IN THE OTTOMAN MACEDONIA

Özer ÖZBOZDAĞLI[*]

Makale Bilgisi
Başvuru: 09.07.2019
Kabul: 19.12.2019

Article Info
Received: July 09, 2019
Accepted: December 19, 2019

Özet

4 Nisan 1904 tarihinde Osmanlı Makedonya'sında deprem meydana geldi. Osmanlı Makedonya'sı 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'yla oluşturuldu ve Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsamaktaydı. 4 Nisan 1904 depremi özellikle Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde etkili oldu. Dış merkez alanın (Episantr) büyük yerleşim merkezlerine uzak oluşu yıkımın az olmasını sağlamıştır. Deprem büyük yerleşim merkezlerinde etkili olmamasına rağmen, Selanik ve Kosova vilayetlerinin Bulgaristan sınırına yakın kırsal alanlarında çok etkili oldu. Bu alanlarda büyük çaplı hasarlara ve toprak kayması, göçük, zeminde sıvılaşma su ve akarsuların akışında değişiklik gibi jeolojik etkilere neden oldu. Makedonya sorununun kazandığı uluslararası boyut ve hassasiyeti düşünüldüğünde Osmanlı devletinin ortaya koyacağı afet yönetimi bir kat daha önem kazanmaktaydı. Osmanlı devleti ekonomik imkansızlıklara rağmen hızlı ve nispeten başarılı bir afet yönetimi sergilemiştir.

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar 4 Nisan 1904 depremiyle ilgili bilgiler azdı. Yirminci yüzyılın son yarısında bu depremin büyüklüğünün değerlendirilmesine odaklanan çok sayıda araştırma yapıldı. Bütün bu rapor ve çalışmalarda depremin merkez üssünün Kresna bölgesinin sismik potansiyeli ortaya kondu. Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinin sağladığı veriler batı literatürde bu depremle ile ilgili yer alan bilgilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Deprem, Makedonya, Selanik, Kosova, Manastır*

---

[*] *Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oozbozdagli@gmail.com*

Abstract

An earthquake occurred in Ottoman Macedonia on April 4, 1904. Ottoman Macedonia had been demarcated at the Berlin pact which was signed following the 1877-1878 Ottoman-Russian War, and the region subsumed the provinces of Thessaloniki, Manastir and Kosovo. The earthquake on April 4, 1904 had destructive impact, especially in the provinces of Thessaloniki, Manastir and Kosovo. The fact that the epicenter of the earthquake was away from residential areas restricted its destructive impact. Although the earthquake was not effective in the major residential areas, it was very effective in the rural parts of the provinces of Thessaloniki, Manastir and Kosovo nearby the Bulgarian border. The earthquake caused major damages and geological impacts such as landslide, dent, liquefaction on the ground, changes in the flow of creeks and rivers in these areas. The disaster management performance of the Ottoman state to display became more important considering the international dimension and sensitivity the Macedonian question had gained. Despite economic deficiencies, the Ottoman state demonstrated a rapid and relatively successful disaster management.

Information about the April 4, 1904 earthquake was scarce until the mid-twentieth century. In the last half of the twentieth century, a considerable body of research focused on the assessment of the magnitude of this earthquake. In all these reports and studies, the seismic potential of the Kresna region, which was the epicenter of the earthquake, was revealed. In this study, data obtained from the Ottoman archive documents will be comparatively analyzed with the information presented in the western literature about this earthquake.

Keywords: *Earthquake, Macedonia, Thessaloniki, Kosovo, Manastır*

Giriş

Deprem doğrudan doğruya kaynağını yer kabuğu veya yerin derinliklerinden alan afettir. Doğal etkenlere bağlı olarak yerkabuğunda görülen ve çoğunlukla yeryüzünde önemli değişikliklere neden olabilen kısa süreli salınım ve titreşim hareketlerine deprem denir. Ani olarak ortaya çıkan ve önlenmesi mümkün olmayan bu doğa olayı, büyük can ve mal kayıplarına neden olduğu gibi birey üzerinde ve toplumda sosyo-psikolojik yönden ciddi olumsuzluklarda yaratmaktadır.[1] Depremler Osmanlı coğrafyasında en sık yaşanan doğal afetlerin başında gelmektedir. Balkan coğrafyası da deprem olasılığı yüksek alanlardan biri olup Avrupa'nın sismik olarak en aktif bölgelerinden biridir. Makedonya bölgesi ise Balkan yarımadasının en yüksek sismik tehlike ve risk alanlarından biridir. Yapılan incelemeler Balkanlarda en

[1] Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*, Ankara 2007, s. 26.

güçlü depremlerin Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan arasındaki sınır bölgesinde meydana geldiğini göstermektedir.[2]

Geçmiş örneklerin incelenmesi deprem hareketlerinin anlaşılabilmesi ve öngörü de bulunulabilmesi için önemlidir. Tarihi kayıtlar incelendiğinde Makedonya bölgesinin şiddetli depremlere maruz kaldığı görülür. Makedonya'nın sismikliği öncelikle tektonik blokların dikey hareketi ile ilişkili yıkıcı süreçlerle ilgilidir. Makedonya'nın sismik tarihinde Vardar ve Üsküp bölgesi depremlerin en sık yaşandığı bölgedir. Makedonya'da 6.0-7.8 büyüklüğünde depremler ülke genelinde tarihsel olarak yaşanmıştır.[3] Makedonya'nın depremselliği üzerine yapılan katalog çalışmalarında Berovo-Pechovo, Valandovo, Üsküp ve Drim bölgelerinde Magnitude[4] M=6.1-7.9 arasında depremlerin meydana gelebileceği belirtilmektedir. En güçlü depremler Bulgaristan sınırında Makedonya'nın Doğu parçasındaki Berovo-Pehcovo bölgesinde meydana geldi. Bu bölge farklı yönlerde uzanan birkaç fay yapısının, kuzey-doğu, güney-batı, yönünde uzanan fay hattının etki alanı olduğu tespit edildi. Bölgede, 20. yüzyılın başında meydana gelen depremlerden biri de büyüklüğü ve şiddeti tartışma konusu olan ve kıta Avrupa tarihinin en büyük depremlerden biri olarak değerlendirilen 4 Nisan 1904 tarihli Kresna-Kroupnik depremidir.[5]

4 Nisan 1904 tarihinde meydana gelen ve Kresna -Kroupnik olarak bilinen deprem (M=7.2-7.8) ile yaklaşık yirmi dakika önce meydana gelen öncü şoku Bulgar Emaretiyle Makedonya bölgesi arasındaki sınırı kapsayan episantr[6] (dış merkez) bir bölge ile Struma vadisinin üst kısımlarından kaynaklanmıştır. Üsküp, Sofya ve Selanik şehirlerini içeren merkez üssünden yaklaşık 100-140 km'lik mesafeyi etkileyen en güçlü depremlerden biri olarak kabul edilir. Deprem büyük çaplı hasarlara ve toprak kayması, göçük zeminde sıvılaşma, su ve akarsuların akışında değişiklik ve yüzeysel faylanmaları

---

2 Rumiana Glavcheva- Margarita Matova, "120 Anniversary Of Seismology In Bulgaria: Mılestones, Development And Achievements, Boletin de Geologia", Vol. 36, N. 2, julio-diciembre de 2014.

3 *http://www.iisee.kenken.go.jp.*

4 Magnitud: Belli bir zaman diliminde kaydedilen sismogram üzerindeki deprem dalgalarının genliğinin logaritması olarak tanımlanır. (Richter-ML, mb, MS, MW) bkz. http://www.koeri.boun.edu.tr; Deprem odağından açığa çıkan toplam enerji, depremin büyüklüğünü belirleyen en önemli unsurdur. Elde edilen bu değerlerle depremin büyüklüğü detaylı olarak bulunabilir. Bunun için Richter ölçeği kullanılmaktadır. Bkz. Şahin-Sipahioğlu, *a.g.e*., Ankara 2007, s. 29.

5 Nicholas N. Ambraseys, "The Kresna Earthquake of 1904 in Bulgaria", *Annalı Di Geofisica,* Vol. 44, N. 1, February 2001, s. 95.

6 Episantr (Dış Merkez): İç merkezden yayılan dalgaların yeryüzüne ulaştığı ve depremin yeryüzünde en şiddetli hissedildiği yerdir. Burası odak noktasına yeryüzünde en yakın yerdir. Bkz. Şahin- Sipahioğlu, *a.g.e*., s. 29.

içeren jeolojik etkilere neden oldu. Makro sismik veriler en önemli hasar ve can kaybının Kroupnik, Pehchevo- Koçana bölgesinde bulunduğunu göstermektedir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar bu depremle ilgili bilgiler azdı. Bunun en önemli sebebi Louis (1930), Richter (1958) gibi bilim adamlarının sismolojik ve jeolojik eserlerinin bu depremden hiç bahsetmemesidir. Depremin büyüklüğü ve merkez üssü henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Yirminci yüzyılın son yarısında bu depremin büyüklüğünün değerlendirilmesine odaklanan çok sayıda araştırma yapıldı. Bütün bu rapor ve çalışmalarda Kresna- Krupnik bölgesinin sismik potansiyeli ortaya kondu.[7] 4 Nisan 1904 depreminin merkez üssü Kresna olarak tahmin edilmektedir. Kresna-Kroupnik depreminin büyüklüğüyle ilgili Gutenberg ve Richter'in (1954) ve daha sonra Christoskov ve Grigorava'nın M= 7.5 ve 7.8 olarak sınırlandırdığı Balkanlarda meydana gelmiş en büyük deprem olması ve aynı zamanda bölgedeki sismik tehlikenin ve bölgede meydana gelebilecek en büyük depremin sismolojik düşüncesini etkilemesidir.[8] Unesco'nun Balkan bölgesi için hazırlattığı deprem kataloğunda ana depremin büyüklüğü M=7,8, oluş zamanı ise saat 10.25 olarak verilmektedir. Kataloğa göre, ana depremden önce en büyüğü M=7,1 olarak verilen 8 öncü şok meydana gelmiştir. Türkiye ve dolayları deprem kataloğunda ise ana depremden önce en büyüğü M=7,1 olarak verilen 5 öncü şokun meydana geldiği bilgisi yer almaktadır. [9]

---

[7] T.J Bayliss- P.W. Burton, " A new earthquake catalogue for Bulgaria andthe conterminous Balkan high hazard region", *Seismic Risk Group, School of Environmental Sciences, University Of East Anglia*, Norwich UK 2007, s. 345; Stamatovska Snezana- Paskaleva Ivanka- Stojkovska Ema, Gjorgjeska Irena, "Seismicity at and Around Macedonia-Bulgarian Border", *Cyril and Methodius University, Skopje Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology*, Skopje 2013, s. 54.

[8] 1904 depreminin büyüklüğünün ilk tahmini Gutenberg tarafından yapıldı. Gutenberg'in hesaplamalarına göre depremin büyüklüğü sırasıyla yaklaşık 7.4 ve 7.6 ve yaklaşık 7.5'tir. Karnik ise ana sarsıntının büyüklüğünü 7.8 olarak verir. Karnik'i Christoskov and Grigorova ve Avrupa'da üç sismograf takip eder ve yüzey dalga büyüklüğünü 7.8 olarak hesaplarlar. Bkz. Ambraseys, a.g.m. s. 95; 1963'te Üsküp'teki yıkıcı depremden sonra ve şehrin yeniden inşası sırasında Kresna depreminin yeniden değerlendirilmesine karar verilir. UNESCO olayın yeniden değerlendirilmesi için Prof. A. Zatopek, Dr. V. Karnik gibi uzmanların yer aldığı bir çalışma ekibi oluşturdu. Ekip 1904 depremiyle ilgili olabilecek yerel bilgi ve teknik verileri toplamak amacıyla Bulgaristan ve Makedonya'da birtakım ziyaretlerde bulundu. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı ekibin raporu hiçbir zaman tamamlanamamıştır.

[9] *Unesco Survey of Seismicity of the Balkan Region: Catalogue of Earthquakes*, Ed. N.V. Shebalin, V. Karnik, D. Hadzievski, Skopje 1974, s. 77; E. Ayhan ve diğerleri, *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 21-22; Öncü Şok: Büyük depremden önce görülen, ana şoktan daha küçük sarsıntılardır. Bkz. Şahin-Sipahioğlu, *a.g.e*., s. 29.

Bu çalışmada Osmanlı Makedonya'sında 4 Nisan 1904 tarihinde meydana gelen deprem ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ana malzemesini Arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Makedonya'da 1904 yılında meydana gelen deprem dönemin Osmanlı basınına çok fazla yansımadığı için arşiv malzemesi depremin yarattığı sonuçların ortaya konulması açısından önemlidir. Çalışmada Osmanlı Makedonya'sını kapsayan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde depremin etkileri ve sonuçları literatürde yer alan bilgilerle karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Osmanlı Makedonya'sı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Ayastefanos Antlaşmasının yerine 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşmasıyla reformlar yapılması koşuluyla Osmanlı idaresine bırakıldı. Osmanlı Makedonya'sı Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin bazı kesimlerinden (özellikle Üsküp) oluşmaktaydı. 1904 yılında Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin idari taksimatı şu şekildeydi: [10]

Selanik vilayeti; Selanik merkez sancağı (Kesendire, Karaferye, Yenice-i Vardar, Vodina, Langaza, Gevgili, Avrathisar, Doyran, Ustrumca, Tikveş, Katrin ve Ayranoz kazları), Siroz sancağı (Menlik, Zihne, Razlık, Petriç, Timurhisar, Cuma-Bala, Nevrekop kazaları), Drama sancağı (Kavala, Sarışaban, Pravişte, Rupçoz kazları) Taşoz sancağı; Manastır vilayeti: Manastır (Pirlepe, Florina, Kraçova, Ohri kazları), Serfice sancağı (Kozona, Kayalar, Nasliç, Grebena, Alasonya kazaları), Debre sancağı(Mat, Debre-i Zir, Rakkalar kazaları), Elbasan sancağı(Gramiş kazası, Peklin kazası), Görice sancağı(Kesriye kazası, İstarve kazası, Kolonya kazası); Kosova vilayeti, Üsküp sancağı (vilayet merkezi) (Orhaniye kazası, İştib Kazası, Koçana kazası, Osmaniye kazası, Kratova kazası, Kumanova kazası, Radovişte kazası, Planka kazası, Köprülü kazası), Priştine sancağı (Gilan kazası, Preşva kazası, Mitroviçe kazası, Vulçitrin kazası, Yenipazar kazası), Senice sancağı (Kolaşin-i Zir kazası, Yenivaroş kazası, Akova kazası), İpek sancağı (Yakova kazası, Brana kazası, Tregovişte kazası), Taşlıca sancağı (prepol kazası), Prizren sancağı (Kalkandelen kazası, Loma kazası). [11]

1. Depremin Zamanı ve Meydana Gelişi

4 Nisan 1904 (22 Mart 1904) tarihinde Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde deprem meydana geldi.[12] 4 Nisan 1904 tarihinde ana depremden yaklaşık yirmi dakika hasar verici öncü sarsıntı (M= 6.9-7.1) meydana geldi.

---

[10] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 29-34.

[11] *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1322 Sene-i Hicriyesi (1904), Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1320, s. 780-818.

[12] *BOA. DH. MKT.* 838/15, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre öncü sarsıntı önemli hasarlara ve can kaybına neden oldu. Öncü sarsıntı Bulgar Emareti, Makedonya bölgesinde, Sırbistan ve Güney Romanya'nın bazı bölgelerinde, Yunanistan'daki Volos ve Larissa'nın güneyine kadar hissedildi.[13]

4 Nisan 1904 tarihindeki ana sarsıntı (7.2-7.8), Koçana'nın batısından doğuda Razlık'a, Kuzey'de Cuma- Bala ve Sultaniye'ye (Nahiye –Üsküp), Berovo (Radovişte)'ya kadar Makedonya bölgesiyle Bulgar emareti arasında kalan bölgede hissedildi.[14] Depremin merkez üssünün büyük yerleşim merkezlerinden uzak oluşu yıkımın az olmasını sağlamıştır. Osmanlı belgelerinde deprem için "hareket-i arz", "tezelzülat", "tezelzül" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Depremin şiddeti ve süresi; "şiddetli", "çok şiddetli", "pek şiddetli", "hafif", "sürekli", "süreksiz" gibi ifadelerle tasvir edilmektedir. Bununla birlikte depremi değerlendirecek teknik eleman ve aletsel alt yapının olmaması Osmanlı belgelerinin de sınırlarını çizmektedir.

Deprem, Üsküp kırsalında ciddi tahribata yol açmıştır. Geleneksel evlerin bulunduğu kırsal bölgelerde deprem ciddi hasarlara yol açmış ve bazı köyler haritadan silinmiştir. Osmanlı belgelerinde binaların durumu, yapı malzemesi, şehirlerin yerleşim özellikleriyle bilgiler yer almamaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde yapılar için; "ev", "hane", "bina" "mesken" gibi tabirler kullanılmaktadır. Deprem katalogları incelendiğinde ana depremden önce 6-7 öncü şokun meydana geldiği anlaşılmaktadır. Öncü şoklar nedeniyle insanların evlerini terk etmesi can kaybının az olmasını sağlamıştır. Depremin ilk saatlerinden itibaren Rumeli Müfettişliğine ve İstanbul'a düzenli raporlar aktarılmıştır. İstanbul'a ve Rumeli Müfettişliğine; vilayet, sancak ve kaza merkezlerinden deprem ile ilgili gelen ilk bilgilerde, depremin saati, yönü ve meydana gelen hasarlar yer almaktaydı. Deprem ile ilgili verilen ilk bilgilerin olayın getirdiği telaş ve endişe ile sağlıklı bilgiler olmadığı görülmektedir. İlk bilgilerde yaralı, ölü sayıları ve hasarlar tahminlere dayanmaktaydı. Osmanlı Arşiv belgelerinden ve dönemin gazetelerinden Nisan ve Mayıs aylarında mevsim şartlarının zor geçtiği ve bu durumun depremzedeler için yaşam şartlarını bir kat daha zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

En büyük artçı şok serisi ise 10 Nisan 1904'te (6.2) meydana geldi. Artçı sarsıntı Razlık, Koçana bölgelerinde ciddi hasara yol açtı. Bir başka artçı sarsıntı ise 19 Nisan 1904 tarihinde meydana geldi.[15] Arşiv belgeleri depremselliğin yoğunluğu ve ana depremin ardından meydana gelen artçı sarsıntılar için önemli veriler içermektedir. Nisan ayında çok sık yaşanan artçı

[13] Ambraseys, a.g.m., s. 102.
[14] Ambraseys, a.g.m., s. 102.
[15] Ambraseys, a.g.m., s. 106.

şoklar Mayıs ayında seyrelmeye başlamıştır. Özellikle nisan ayında sıklıkla devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle tamir edilebilecek derecede hasar gören yapıları onarılamaz hale getirmiştir. Son yapılan araştırmalar artçı şokların 8 Ekim 1905'e (M=6.4) kadar aralıklarla devam ettiğini göstermektedir. [16]

Tablo I. Kresna Depremleri[17]

Tarih	Oluş Zamanı	Koordinatlar		Magnitud
		Enlem	Boylam	
4 Nisan 1904	10.05	41.8	22.7	6.9
4 Nisan 1904	10.28	41.8	23.0	7.2
10 Nisan 1904	08.52	41.9	22.8	6.2
19 Nisan 1904	18.14	41.9	23.1	5.6

Depremin merkez üssüyle ilgili (Kresna, Struma, Valley) yayınlanmış çok sayıda rapor olmasına rağmen bunlar çok az bilgiler içermektedir. Cuma-Bala, Razlık ve Menlik arası, Bulgar sınırına en yakın bölgeler olması nedeniyle Sandanski ve Apostol gibi komitacıların aktif olduğu bölgelerdi. 1903- 1905 yılları arasında bu hat Sandanski'nin komitası tarafından kontrol edilmekteydi. Bölgenin yerleşim bakımından seyrek olması bilgi eksikliğinin diğer bir nedenidir.[18]

1902 yılında Selanik'te meydana gelen deprem ile bilimsel inlemelerde bulunmuş olan Avusturyalı Dr. R. Hoernes, 4 Nisan 1904 tarihinde meydana gelen deprem ile ilgili incelemeler de bulunmak üzere Selanik'e gelmiştir. Selanik'te incelemelerde bulunan Dr. Hoernes buradan Siroz ve depremin merkez üssü olarak değerlendirilen Kresna bölgesinde incelemelerde bulunmuştur.[19] Bu bölgelerde incelemelerini tamamlayan Dr. Hoernes Mayıs ayının başında Üsküp'e gelmiştir. Dr. Hoernes'in korunması ve araştırmalarında kolaylık sağlanması için yerel makamlara talimat verilmiştir.[20] Hoernes'in inceleme sonuçları "Berichte über des Makedonische Erdbeben vom 4 April 1904" Mitteilungen der Erdbeben- Comission adlı eserde yayınlanmıştır. Dr. Hoernes eserde deprem ile ilgili son derece profesyonel bilgiler vermektedir; Tektonik koşullar, depremin gelişimi, depremin doğa üzerindeki etkileri (sıvılaşma), yerleşmelerin rolü, yapı

16 Ambraseys, a.g.m., s. 106.
17 Ambraseys, a.g.m., s. 106.
18 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 124.
19 R. Hoernes, Berichte über des Makedonische Erdbeben vom 4 April 1904", *Mitteilungen der Erdbeben- Comission 1904.*
20 Dr. Hoernes Osmanlı belgelerinde; Dr. Henri olarak geçmektedir. *BOA. BEO.* 2327/174471, 20 Nisan 1320 (3 Mayıs 1904).

malzemesi ve sonuçları gibi oldukça modern bir dille anlatılan bilgiler yer almaktadır. Eserin bir başka önemli yanı yapı malzemesi ve binaların durumu ile ilgili ayrıntılı bilgilerin yer almasıdır. Hoernes özellikle Müslümanları yaşadığı mahallelerdeki kerpiç yapıların depremden ciddi zararlar gördüğünü belirtmektedir. Eserden komitaların deprem sırasında da faaliyetlerine devam ettiğini anlamaktayız. [21]

Deprem Kosova ve Selanik vilayetlerinde ciddi hasara ve can kaybına neden oldu. Çalışmada sismik veriler, depremin Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerindeki etki ve sonuçları ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2. Selanik Vilayeti

Episantr alanın güneyinde, Kresna'dan 130 km uzaklıktaki Selanik'te deprem güçlü bir şekilde hissedildi.[22] Selanik vilayeti, sancak ve kazalarından gelen bilgilerden depremin 4 Nisan 1904 tarihinde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Selanik valiliği 4 Nisan 1904 tarihinde sabah saat 10:30'da bir, sonrasında iki defa şiddetli ve sürekli deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Valilik, depremin hemen ardından yaptığı ilk tahkikatta; büyük binaların duvarlarında çatlaklar ve Sırp mektebinin saçağının düşerek 19 yaşlarında bir Sırp öğrencinin ölümüne sebep olduğunu tespit etmiştir.[23] Selanik merkezde zarar gören bazı evler 5 Temmuz 1902'deki (M=6.5) depremden dolayı kötü durumda olan yapılardı. Depremde çöken iki kamu binası ise 1903 ilinden isyanında komitacılar tarafından düzenlenen bombalı saldırıda ciddi şekilde hasar gören yapılardı.[24] 1903 yılında Makedonya coğrafyasında etkili olan Bulgar ayaklanmalarının ilk gecesinde Selanik'teki Osmanlı bankası şubesi dinamitle havaya uçurulmuştu. Bombalamayla birlikte bankanın etrafındaki yapılar zarar görmüştü.[25]

Selanik'te meydana gelen deprem ve devam eden artçı sarsıntılardan Redif tabur binası bazı yerlerinden çatlayarak zarar görmüştür. Hasar tespit çalışmalarında binanın 1060 kuruşa tamir edilebileceği belirtilmiştir. Depremden dolayı 16 Redif taburu terhis edilip Selanik'ten İzmir'e

---

[21] R. Hoernes, Berichte über des Makedonische Erdbeben vom 4 April 1904", *Mitteilungen der Erdbeben- Comission* 1904;Jean Vogt, "Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler,* Ed. Elizabeth Zachatiadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 43-44.

[22] Ambraseys, a.g.m., s. 102.

[23] *BOA. BEO.* 2307/173008, 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904); *Tercüman-ı Hakikat*, Numero: 8246-3046, 18 Muharrem 1322 (Hicri), 23 Mart 1320 (Rumi), 5 Nisan 1904 (Miladi), s. 2; *Sabah*, Numero: 5192, 18 Muharrem 1322 (Hicri), 23 Mart 1320 (Rumi), 5 Nisan 1904 (Miladi), s. 3.

[24] Ambraseys, a.g.m., s. 105.

[25] Uzer, *a.g.e.*, s. 153.

gönderilmiştir.[26] Üçüncü Ordu Komutanlığı, Redif tabur binası ve deposunun daha fazla harap olmaması için belirtilen paranın verilmesi için Rumeli Müfettişliğinden talepte bulunmuştur.[27] Depremden dolayı Razlık ve Cuma-Bala'da açıkta kalan askerler için baraka inşa olunmak üzere vergi vesaire tahsilatından sağlanacak 6000 kuruş Rumeli Müfettişliğinden talep edilmiştir.[28] Askeri birlikler ve karargahları Makedonya'da asayişin sağlanması ve çetelerle mücadelede önemli bir yere sahipti. Bu yüzden Üçüncü Ordu Komutanlığı zarar gören askeri bina ve depoların yaptırılması konusunda hassas davrandığı görülmektedir.

İlk gelen bilgilerde depremin merkez sancağına bağlı Avrathisar, Kesendire, Karaferiye, Vodina, Yenice, Gevgeli, Timurhisar, Langaza kazaları ve Drama (Sarışaban ve Rupçoz kazaları) sancağında hissedildiği belirtilmiştir. Merkeze bağlı *Tekvehin, Kuşarak* köylerinde elli hane yıkılmıştır. Avrathisar ve Langaza'da haneleri yıkılıp açıkta kalan halk için çadır sevk edilmiştir.[29]

Deprem Selanik merkez sancağa bağlı Gevgeli kazasında da hissedilmiştir. Gevgeli'den Rumeli müfettişliğine gönderilen telgrafta; 4 Nisan 1904 saat 5.30'da birincisi biraz ikincisi daha şiddetli olmak üzere iki defa deprem meydana geldiği bildirilmiştir. Gevgeli'de bazı hanelerin duvarlarında çatlak olmuş ve istasyon binasının bacası düşerek binanın tavanını deldiği belirtilmiştir[30].

Timurhisar'da depremden dolayı Sultan Murad Han Camisinin minaresi çatlaklar oluşmuş ve cami üzerine doğru eğilmiştir. Bunun üzerine Timurhisar kaymakamlığı cami minaresinin yıkılarak yeniden yapılması için izin istemiştir. Fakat minare şiddetli esen kuzey rüzgarının etkisiyle çökerek camiye zarar vermiştir.[31]

Arşiv belgelerinden Menlik kazasında depremin hafif hissedildiği ve fazla hasara yol açmadığı anlaşılmaktadır. Birkaç harap eski ev ve duvarların ve dört meskenin yıkılmasına neden olan deprem halk arasında büyük paniğe yol açmıştır. Menlik kaymakamlığı dört beş çadıra ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir.[32] Deprem, Selanik vilayetine bağlı Siroz sancağı ve kazalarında

---

[26] *BOA. Y.PRK. KOM.* 13/39, 13 Cemazi'ül Ahire 1322 (25 Ağustos 1904).
[27] *BOA. TFR-I-AS.* 15/1406, 11 Mayıs 1320 (24 Mayıs 1904).
[28] *BOA. TFR-I-SL.* 39/3875, 6 Mayıs 1320 (19 Mayıs 1904).
[29] *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904);*BOA. BEO.* 2358/176831, 15 Haziran 1320 (28 Haziran 1907).
[30] *BOA. TFR-I-SL.* 36/3580, 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904).
[31] *BOA. TFR-I-SL.* 45/4401, 25 Haziran 1320 (8 Temmuz 1904).
[32] *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904); Ambraseys, a.g.m., s. 105.

ciddi tahribata yol açmıştır. Siroz sancağı depremin merkez üssü Kresna (Cuma-Bala) bölgesine en yakın bölgelerden biridir.

2.1 Siroz Sancağı

Siroz mutasarrıflığı, 4 Nisan 1904 sabahı şiddetli deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Yapılan ilk incelemelerde sancak merkezinde hane duvarları ve bacaların yıkıldığı tespit edilmiştir. Köylerden gelen bilgilerde *Runde-i Bala'da* Şaki Yorgi'nin eşi başından ağır, kız çocuğu başından hafif ve Tırta'nın eşinin ayağından hafif şekilde yaralandığı belirtilmiştir.[33] Siroz 'da 6 Nisan gecesi sabaha kadar 6 defa hafif bir şekilde deprem meydana geldiği bildirilmiştir[34].

4 Nisan 1904 tarihinde meydana gelen şiddetli deprem Razlık ve Cuma-Bala kazalarında ciddi hasara yol açmıştır. Siroz mutasarrıflığı acil olarak Razlık ve Cuma-Bala kazalarına 5000'er kuruş göndermiştir. Depremden hemen sonra depremzedeler ve hasar tespit çalışmaları için komisyonlar kurulmuştur. Sancak genelinde ihtiyaç duyulan çadırlar için Siroz Dokuzuncu Nizamiye Fırkasına müracaat edilmiştir.[35] Dokuzuncu Fırka Komutanı İbrahim Bey, Cuma Bala- Razlık mıntıkasında yedi redif taburuyla bir topçu bölüğünün subay ve zabıtan alilerinin evleri yıkıldığı için sefalet içinde bulunduklarını belirterek subay ve zabıtana üçer maaş tutarında ikramiye verilmesini talep etmiştir.[36]

2.1.1. Razlık Kazası

Razlık kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı birbirini takip eden fasılalarla şiddetli depremler meydana geldiğini bildirmiştir. Razlık kaymakamlığı Rumeli Müfettişliğine gönderdiği ilk bilgide, hükümet konağı ve *Predol* mevkiindeki kışlanın tamamen yıkıldığını bildirmiştir. Deprem sırasında çatlayan yerlerden sular çıktığı ve daha sonra tekrar kaybolduğu belirtilmiştir. Camiler ve minareleri kısmen, binalar değişen derecelerde hasar görmüştür. İlk gelen bilgilerde biri *Mehvice* kasabasında diğeri *Bane* köyünde olmak üzere iki Hıristiyan çocuğun hayatını kaybettiği, ikisi ağır, beşi hafif yedi kişinin, *Belice* köyünde ise bir kadının yaralandığı ve yaralıların tedavisine hemen başlandığı bildirilmiştir. Razlık kaymakamlığı hasarın sekiz bin lira

---

[33] Siroz mutasarrıflığı, 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) günü saat 5.07'de 50 saniye süreli ve saat 5.30'da 45 saniye süreli iki defa şiddetli deprem meydana geldiğini bildirmiştir. *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[34] *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

[35] *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

[36] *BOA. Y. PRK. ASK*. 216/34, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904).

tahmin edildiğini belirtmiştir.[37] Depremin hemen ardından Razlık'ta Müslümanlardan ve Hıristiyanlar için iki ayrı hareket-i zedegan komisyonu kurulmuştur. Komisyonlar hemen çalışmaya başlamış, oturulmayacak duruma gelen binalar kaydedilmeye başlanmıştır. Depremzedeler için 1000 liraya ihtiyaç duyulduğu Siroz mutasarrıflığına bildirilmiştir.[38] Razlık- Siroz yolunda bazı bölgeler dağlardan düşen kayalar yüzünden kapanmıştır.

Kaymakamlık 6/7 Nisan'da gönderdiği telgrafta artçı sarsıntıların devam ettiğini bildirmiştir.[39] 8 Nisan'da gönderilen telgrafta ise depremin devam etmekte olduğu ve yeraltından gürültüler işitildiği, depremin dalga dalga ve dikey bir şekilde meydana geldiği belirtilmiştir. Razlık kaymakamlığı 9 Nisan'da çektiği telgrafta; 8 Nisan gecesi saat 7.00'da ve **9** Nisan'da saat 4.00 dalgalı (temevvücü) - şiddetli depremin meydana geldiğini ve hafif bir şekilde devam ettiğini bildirmiştir.[40] 9/10 Nisan gecesi ve 10 Nisan'da şiddetli deprem meydana geldiği bildirilmiştir. 10 Nisan'da meydana gelen deprem en büyük artçı sarsıntıydı. Bu sarsıntıda *Bane* karyesinde birkaç hanenin yıkıldığı belirtilmiştir.[41] 11 Nisan'da gönderilen telgrafta depremin devam ettiği belirtilmiştir. Razlık kaymakamlığı, 12 Nisan'daki sarsıntıların seyrek ve hafif hissedildiğini[42] ve 17 Nisan'da Rumeli Müfettişliğine depremin şiddetinin azaldığını bildirmiştir.[43] Razlık'ta 20 Temmuz 1904 tarihinde deprem meydana gelmiştir. Depremin hasara yol açtığı ve halk arasında korkuya neden olduğu bildirilmiştir.[44]

Depremin hemen ardından muhtaç olanlar için baraka inşasına başlanmıştır. Depremzedeler için bin liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Köylerde hasar tespit çalışmalarına başlandığı bildirilmiştir.[45] Kışlalardan tahliye olunan askerler çadırlara yerleştirilmiştir. Kaymakamlık, hükümet daireleri için inşa olunan baraklara aktarılmış ve dairelerde çalışan personel

---

[37] Razlık'ta 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) Pazartesi günü saat 4.45'te birbirini takip eden fasılalarla şiddetli depremler meydana geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904) ; *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[38] *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[39] *BOA. TFR-I-SL.* 36/3580, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).

[40] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[41] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[42] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).

[43] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1904).

[44] *BOA. DH. MKT.* 876/49, 20 Temmuz 1320 (2 Ağustos 1904).

[45] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

aileleriyle birlikte 6 Nisan'da inşa edilen 20 barakaya yerleştirilmiştir.[46] Razlık'ta ihtiyaç duyulan 200 ve *Bane* karyesinde elli haneye birer baraka inşası için hükümetten destek istenmiştir. Depremzedelere hane başına birer ikişer kıyye ekmek verilmesi, her baraka için yarımşar lira dağıtılması talep edilmiştir. Razlık'ta ilaç yardımı için iki bin, depremzedeler için on bin, erzak yardımı için beş bin toplam 17.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Hasar tespit çalışmaları için mühendisin beklendiği bildirilmiştir. [47]

7 Nisan'dan itibaren depremde harap olan ve oturulamayacak hale gelen hane duvarları belediye marifetiyle yıkılmaya başlanmıştır.[48] 9 Nisan'da depremzedeler için 80 baraka daha inşa edilmiş ve ihtiyaç sahipleri barakalara yerleştirilmiştir. Bunlara ait erzak yardımı 32 paradan ihale edilmiş ve ihtiyaç sahipleri için 15 günlük pusulalar düzenlenerek iaşeleri sağlanmaya başlamıştır.[49] 11 Nisan'da inşa edilen baraka sayısı yüze ulaşmıştır.[50] Razlık'a 23.300 kuruşluk iane ulaştırılmıştır. Bu paranın 7500 kuruşluk kısmı hareket-i zedegan komisyonu marifetiyle alınmış; bu parayla ihtiyaç sahipleri için alınan 2700 tahta ile 125 baraka inşa edilmiş ve *Bane* köyüne 200 tahta gönderilmiştir. Depremin meydana gelişinden itibaren depremzedelere para ve erzak yardımına devam edildiği belirtilmiştir.[51]

Hasar tespit çalışmaları için Siroz Nafia Mühendisi Hüsnü Efendi 10 Nisan'da Razlık'a intikal etmiştir. Hüsnü Efendinin kaza merkezi ve köylerde yapacağı keşiften sonra depremin yol açtığı hasar ile ilgili raporun arz edileceği belirtilmiştir.[52] Hüsnü Efendi ve hareket-i zedegan komisyonu Razlık ve *Banaba* köyündeki hasar tespit çalışmalarını 17 Nisan'da tamamlamıştır. Hasar tespit çalışmaları sonunda Razlık'ın *Cedid* mahallesinin tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2 Ağustos 1903 tarihinde başlayan İlinden Ayaklanması sırasında Razlık'ta bombalama eylemlerinden dolayı 600 ev tamamen yanmış, bir kısmı ise patlayan bombalardan ciddi zarar görmüştü. Zarar gören ve onarılmayan yapılar depremde tamamen çökmüştür.[53]

Razlık merkezde ve *Banaba'da* hasarın maliyeti 547.090 kuruş ve Hükümet dairesinin hasarı 14.000 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hasar tespit

---

[46] *BOA. TFR-I- SL.* 36/3580, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[47] *BOA. TFR-I- SL.* 36/3580, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[48] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 26 Mart 1320 (8 Nisan 1904).
[49] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904).
[50] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).
[51] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1904).
[52] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[53] Uzer, *a.g.e.*, s. 167.

çalışmaları sonucu köylerde ciddi hasarın olduğu belirlenmiştir.[54] Komisyonun hazırladığı rapora göre; Razlık ve köylerindeki hasar toplam 667.770 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu hasarın 431.090 kuruşu ahaliye aittir. Köylerde meydana gelen hasar şu şekildedir: *Banska* karyesi kısmen yıkılan hane sayısı 36 hasar 80.000 kuruş, *Yakorit* karyesinde hasar miktarı 10.000 kuruş, *Valişince* karyesinde hasar miktarı 8000 kuruş, Dragişte-i Bala'da hasar miktarı 6000 kuruş, Dragişte-i Zir'de hasar miktarı 6000 kuruş, *Tedviriska* karyesinde hasar miktarı 6000 kuruş, *Gudlova* karyesinde hasar miktarı 6000 kuruş, *Başve* karyesinde hasar miktarı 4680 kuruş, *Dobronişte* karyesinde hasar miktarı 4000 kuruş olarak tespit edilmiştir.[55] Köylerdeki hasar tespit çalışmaları ihtiyar heyetleri tarafından yapılmıştır. Razlık ve köylerinde yıkılan, hasar gören camilerin hasar tespitleri kazaya gelen Siroz evkaf müdürü tarafından yapılmıştır. Hasar tespit çalışmalarıyla hazırlanan plan, harita ve tutanaklar kaza idare meclisinde görüşüldükten sonra Siroz'a gönderilmiştir.[56]

Hasar tespit çalışmaları sonrası evlerin yeniden inşasına başlanmıştır. Razlık merkezde ve köylerde hanelerin inşasıyla birlikte halka para ve yiyecek yardımının devam ettiği görülmektedir. Temmuz ayına gelindiğinde Razlık'ın *Bilice* köyünde bitirilen hane sayısı 50'ye ulaşmıştır. Hanelerin yüze yakınının da kaba inşaatı bitirilmiştir. Muhtaç olanlara yiyecek ve para yardımının devam ettiği belirtilmiştir.[57]

Razlık'ta 1904 yılında muhtelif zamanlarda artçı sarsıntıların meydana geldiği görülmektedir. 18/19 Eylül 1904 tarihi gecesi saat 00.30, 19 Eylül sabahı saat 8.00 sürekli ve şiddetli deprem meydana gelmiştir.[58]

2.1.2. Cuma-Bala Kazası

Cuma-Bala kazasında 4 Nisan 1904 iki defa "*şiddetli ve sürekli*" deprem meydana geldiği bildirilmiştir. Cuma-Bala kaymakamlığı Rumeli Müfettişliğine gönderdiği telgrafta depremin üçer beşer dakika ara ile sabaha kadar hafif şiddette devam ettiğini bildirmiştir.[59] 4 Nisan gecesi meydana

---

[54] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1904).

[55] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402; *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

[56] *BOA. TFR- I- SL.* 36/3580, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1920); *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

[57] *BOA. DH. MKT*. 874/83, 18 Temmuz 1320 (31 Temmuz 1904).

[58] *BOA. TFR-I-SL.* 36/3580, 6 Eylül 1320 (19 Eylül 1904).

[59] Cuma-Bala kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) saat 4.50'de ve 5.25'te olmak üzere iki defa "*şiddetli ve sürekli*" deprem meydana geldiğini bildirmiştir. *BOA. TFR –I- SL.* 36/3580, 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904); *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904);*Tercüman-ı Hakikat*,

gelen şiddetli depremden sonra halk geceyi sokaklarda ve bahçelerde geçirmiştir. Deprem kaza merkezinde ve köylerde ciddi hasarlara yol açmıştır. Cuma-Bala kaymakamlığından ilk gelen bilgilerde kaza merkezinde üç-dört yaralının olduğu, *Grama* mahallesinde iki kişinin enkaz altında kalarak vefat ettiği ve köylerdeki hasar tespit çalışmaları için jandarmanın sevk edildiği belirtilmiştir.[60] İnsanlar öncü sarsıntılardan sonra dışarıya çıktıkları için ana depremde can kaybının az olduğu anlaşılmaktadır.[61]

Depremin hemen ardından kaza merkezine askeri depolardan 120 çadır gönderilmiştir. 4 Nisan'daki depremde kışla, cephane, bütün minarelerin, *Kapılı* mahallesi cami, çok miktarda bina ve duvarın yıkıldığı bildirilmiştir. Struma vadisi boyunca yer alan köylerde hasar ciddi boyutlardaydı. Karasu Çiftlikten İzvorite (Simitli)'ye kadar nehir boyunca çatlaklar, yarılmalar meydana gelmiş ve istinad duvarlarının çökmesiyle yer yer yollar kapanmıştır. İzvorite köyü tamamen yıkılmıştır; 200 taştan yapılmış evden sadece 3'ü ayakta kalmış, askeri kışla tamir edilemez bir şekilde hasar görmüştür. Daha yüksek bir zeminde yer alan Oranovo'da hasar biraz daha azdı. Fakat burada da birkaç ahşap ev ayakta kalabilmiş ve kilise tamamen yıkılmıştır. Krupnik'te de 250 evden çok azı ayakta kalmış, kışla ve kilise tamamen yıkılmıştır.[62] Cuma-Bala'ya bağlı Kresna nahiyesi derbendi (Kresna Boğazı) yıkılan kayalar yüzünden geçilemeyecek duruma gelmiştir. Derbendin güneyinde bulunan Kresna tamamen zarar gördü. Derbendin hasarzede olmayan köylerden sağlanacak amele marifetiyle mühendisin gözetiminde hemen açtırılması talimatı verilmiştir.[63] Bazı köylerin uzak ve ulaşımın zor olması sebebiyle hasar tespit çalışmaları biraz uzamıştır.[64] Troskovo köyünde bulunan bütün evler, okul ve kilise tamamen yıkılmıştır. [65]

Cuma-Bala'da devlete ait olan binalar ve halka ait evler kullanılamayacak durumda olduğu için askerler, memurlar ve halkın Cuma-Bala askeri depolarındaki çadırlarda kalması uygun görülmüştür.[66] Cuma-Bala'da İstanbul Şehremaneti iane komisyonunca gönderilen yardımdan nüfus başına 10 kuruş dağıtılmıştır.[67] Cuma-Bala'dan 12 jandarma efradı Rumeli

---

Numero: 8248-3048, 30 Muharrem 1322 (Hicri), 25 Mart 1320 (Rumi), 17 Nisan 1904 (Miladi), s. 3.

60 *BOA. TFR –I- SL.* 36/3580, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

61 Ambraseys, a.g.m., s. 104.

62 Ambraseys, a.g.m., s. 104.

63 *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

64 *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

65 Ambraseys, a.g.m., s. 104.

66 *BOA. TFR –I- SL.* 36/3580, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. DH. MKT.* 838/47, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

67 *BOA. DH. MKT.* 838/47, 20 Nisan 1320 (3 Mayıs 1904).

müfettişliğine gönderdiği telgrafta, depremde yıkılan hanelerini yaptırmak için 1319 senesinden kalan maaşlarını talep etmişlerdir. Selanik Jandarma Komutanlığı, talepte bulunan askerlerin 1319 senesinde maaş alacaklarının olmadığını, alamadıkları maaşların 1313,1314,1315,1316,1317,1318 senelerine ait olduğunu her birinin ne kadar alacağı kaldığının anlaşılması için taburlarına müracaat etmeleri gerektiğini belirtmiştir.[68]

Cuma Bala'da kaza merkezi ve köylerde hareket-i zedegan komisyonu tarafından hasar tespit çalışmaları Nisan'ın sonunda tamamlanmıştır. Köylerde hasar oldukça ciddi boyutlardaydı. Kaza merkezinde hasar ve zayiat şu şekildeydi; tamamen yıkılan hane: 85, otlakhane: 36, mağaza: 8, han: 5, kısmen yıkılan hane: 932, otlakhane: 30, fırın: 1, hamam: 1, mektep:1, mağaza: 4, medrese: 1, kahvehane: 1, kıraathane: 1, değirmen: 1, otel: 1, dükkan: 60, çiftlik binası: 7 adettir. Telef olan hayvan sayısı; öküz: 1, at: 2, buzağı:2 adettir. Kaza merkezinde hasarın toplam maliyeti 116.500 kuruş olarak hesaplanmıştır. Köylerdeki hasar şu şekildeydi: tamamen yıkılan hane: 617, samanhane: 218, han: 10, dükkan: 28, kısmen yıkılan hane: 826, samanhane: 296, han: 1, dükkan: 16, değirmen: 26 askeri mevki (emakin-i askeriye) : 38 adettir. Kaza ve köylerde toplam hasar miktarı 1. 990. 770 kuruş olarak hesaplanmıştır.[69]

Cuma Bala'da 20 Temmuz 1904 tarihinde şiddetli artçı sarsıntı meydana gelmiştir. Artçı sarsıntının ayrıntıları konusunda belgelere herhangi bir bilgi yansımamıştır[70].

3. Kosova Vilayeti

3.1. Üsküp Sancağı (Vilayet Merkezi)

Üsküp mutasarrıflığı, 4 Nisan 1904 pazartesi günü iki defa şiddetlice ve bir defa hafif surette deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Depremin etkisiyle kışla binasında çatlaklar oluşmuştur.[71] Üsküp'te 10 Nisan'da saat

---

[68] *BOA. TFR –I- ŞKT*. 36/3547, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[69] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402, 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1920); hasar ve zayiatın yaşandığı karyeler; *Ustove* karyesinde üç hane ile bir cami ve minaresi tamamen, *Hurve* karyesinde 20, *Krupenik* karyesinde 128 hane ile iki cami yıkılmıştır. *Krupenik* karyesinde 7 kişi yaralanmış, bir kişi dağlardan düşen kaya parçalarının altında kalarak hayatını kaybetmiştir. *Karsite'deki* hanelerin tamamı hasar görmüş, bir kişi hayatını kaybetmiş ve bir kişide ağır şekilde yaralanmıştır. *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1920).

[70] *BOA. DH. MKT.* 876/49*,* 20 Temmuz 1320 (2 Ağustos 1904).

[71] Üsküp'te 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) pazartesi günü saat 5.00'da, 5.20'de iki defa şiddetlice ve 8.15'te bir defa hafif surette deprem meydana geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803*,* 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30

16.00'da ve 13 Nisan 1904 tarihinde saat 4.30'da hafif hissedilen deprem meydana gelmiştir. Üsküp'te nisan ve mayıs ayları içerisinde artçı sarsıntılar hafif bir şekilde devam etmiştir. [72]

4 Nisan 1904 tarihinde meydana gelen deprem Kosova vilayet merkezi Üsküp sancağı ve kazalarında deprem ciddi hasara yol açmıştır. Bulgaristan sınırına yakın kazalarda zayiat ve hasar oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Depremin hemen ardından Kosova valiliği, İstanbul'dan çadır ve peksimet talebinde bulunmuştur. Depremden hemen sonra Üsküp'te komisyon kurulmuştur. Komisyon depremzedeler için 103 hayvan, un ve para tedarik ederek Osmaniye kazasına göndermiş ve tedarik ettiği çadırları ihtiyaç duyulan bölgelere sevk etmiştir. Komisyon depremde meydana gelen hasarın ciddi boyutlarda olduğunu bu sebeple mevcut çadırların ihtiyacın beşte birini bile karşılamadığını belirterek depremzedeler için barakalar inşa edilmesini talep etmiştir.[73] Redif taburları silah altına alındığı için mevcut çadırların yetersizliğinden dolayı Kosova valiliğine açıkta kalan ahalinin iskanları için barakalar inşa edilmesi talimatı verilmiştir.[74] Kosova valiliği açıkta kalan halka yapılacak barakalar için gerekli olan parayı, ihtiyaç duyulan sancak ve kazalara göndermiştir. Bununla birlikte baraklar tamamen inşa edilene kadar askeriyeden alınan çadırların iade edilememesi talimatı verilmiştir. Artçı sarsıntılar devam ettiği için hasar tespiti tam anlamıyla yapılamamaktaydı. Bu sebeple Vilayet İdare Meclisi çadırların iade edilmemesi kararı almıştır.[75]

Kosova vilayetinde depremzedelere verilmek üzere, İstanbul Şehremaneti'nden gelen iane, Kosova Manastır, Edirne, Yanya vilayetleri damga vergisiyle, halkın içinde bulunduğu kötü ekonomik durumdan dolayı vilayetçe toplanan ianeden fazla başka bir şey toplanamayacağı bildirilmiştir. Kratova, Koçana, Radovişte, İştip kazalarında hasar miktarının beş buçuk milyon kuruştan fazla olduğu tespit edilmiştir. Kratova kazasında 240 hanenin hasarlı olduğu, yardım akçesinden kazaya gönderilen 10 bin kuruşla yıkık 47 hanenin tamir ettirildiği, geri kalan 190 hanenin perişan halde olduğu belirtilmiştir.[76] Depremden dolayı aileleri barakalarda iskan edilmiş subaylara geçmişte alacaklı oldukları maaşlardan üçer aylığın verilmesi için Kosova defterdarlığına ve Rumeli Müfettişliğine talimat verilmiştir.[77]

Nisan 1904); Sabah, Numero:5194, 30 Muharrem 1322 (Hicri), 25 Mart 1320 (Rumi), 7 Nisan 1904 (Miladi), s. 3.

72 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

73 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803*,* 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).

74 *BOA. BEO.* 2307/172968, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

75 *BOA. TFR-KV.* 59/5803, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

76 *BOA. TFR-I-KV.* 71/7024, 11 Ağustos 1320 (24 Ağustos 1904).

77 *BOA. BEO.* 2326/174407*,* 21 Nisan 1320 (4 Mayıs 1320).

Kosova'da yardımseverler depremzedeler için bağışlarda bulunmuşlardır. Behiçovalı Minla Eyüp, İbrahim ve Meclis idare azasından Mustafa tasarruflarında bulunan yaylak ve bölgedeki ağaç yetiştirme ve kesme imtiyazını depremden zarar gören binaların yapılması için Kosova valiliğine terk etmişlerdir. Bu bölgelerden sağlanacak kerestenin orman vergisinden istisna tutulması Osmanlı hükümetinden talep edilmiştir.[78] Osmanlı hükümeti aldığı kararla Osmaniye kazası harap olan resmi binalar ve halka ait hanelerin yapılması için miri ormanlardan sağlanacak keresteden vergi alınmamasını kararlaştırmıştır.[79]

Kosova vilayet merkezi ve kazalarda 1904 sonrasında depremlerin meydana geldiği görülmektedir. Üsküp'te 25 Eylül 1321 (8 Ekim 1905) tarihinde sabah ve akşam şiddetli deprem meydana gelmiştir. 8 Ekim'de Koçana'da biri şiddetli diğeri hafif iki, Radovişte'de de geceleyin şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir.[80] Osmaniye kazasında 26 Şubat 1324 (11 Mart 1909) tarihinde doğudan batıya doğru birbirini takiben kısa süre iki defa Çarve nahiyesinde üç defa şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir.[81]

3.1.1. İştip Kazası

İştip'te 4 Nisan 1904 tarihinde iki defa şiddetli ve takiben üç defa hafif deprem meydana geldiği bildirilmiştir. İştip kaymakamlığı verdiği ilk bilgilerde, Hamidiye Kışla-i Hümayun binasında çatlaklar oluştuğunu, bazı hanelerin ve duvarların yıkıldığını belirtilmekteydi. Hasar tespit çalışmaları için komisyon kurularak köylere gönderilmiştir. İştip kaymakamlığı yaptığı ilk tahkikatta *Radaniya, Frovişte, Karanice, Balovan, Zir-i Traliçe*, ve *İrceli* köylerinde hasar olduğunu tespit ederek buralara keşif için memur göndermiştir.[82] İştip'te 5 Nisan'da birkaç defa hafif sarsıntı meydana gelmiştir.[83] İştip'te tedarik olunan 78 çadırın 39'u Radovişte'ye gönderilmiş, geri kalanı İştip'te ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.[84]

Komisyonun ilk tespitlerine göre; 4 Nisan'da meydana gelen depremde *Radaniya* köyünde 69 hanenin tamamen yıkıldığı, toplam hasarın 21.280 kuruş olduğu, bunun 1150 kuruşunun Hıristiyan ahaliye geri kalanının

---

78 *BOA. İ.OM.* 10/6, 8 Temmuz 1320 (21 Temmuz 1904);*BOA. BEO.* 2392/179383, 2 Ağustos 1320 (15 Ağustos 1904).
79 *BOA. İ. OM.* 10/13, 25 Ağustos 1320 (7 Eylül 1904).
80 *BOA. DH. MKT.* 1061/9, 28 Eylül 1321 (11 Ekim 1905).
81 *BOA. TFR-I-KV.* 217/21682, 28 Şubat 1324 (13 Mart 1909).
82 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904) ; *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
83 *BOA. TFR-I-UM.* 5/402.
84 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).

Müslüman ahaliye ait olduğu belirtilerek açıkta kalan ahali için askeriyeden çadır talep edilmiştir.[85] Leskoviçe nahiyesine bağlı Şeyhoba köyünde depremden hanelerin yıkıldığı kesin sonucun yapılacak tahkikat sonucu belirleneceği belirtilmiştir.[86] Ahalisinin tamamı Hıristiyan olan *Karbinice* köyünde toplam hasar 2750 kuruş, ahalisi tamamı Müslüman olan *Ergevlice* köyünde toplam hasar 1050 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu köylerde depremde can kaybı yaşanmadığı belirtilmiştir. Depremzedelere dağıtılmak üzere Kosova valiliğinden para talep edilmiştir.[87] Hasar tespit komisyonunun hazırladığı kapsamlı rapora göre; kısmen tahrip olan *İştip ve Bereketli* hükümet dairelerinin tamir masraflarının 7018 kuruş, kaza merkezinde kısmen zarar gören 2 cami, 1 Bulgar mektebi ve 88 hanenin tamir masrafının 63.610 kuruş, köylerde 1 cami, 5 kilise, 242 hanenin tamir masraflarının 77.281 kuruş, köylerde tamamen yıkılan 1 cami, 164 hanenin tamir masraflarının 132.986 kuruş, kazada kısmen ve tamamen tahrip olan çiftliklerin tamir masraflarının 168.371 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Toplam hasar 449. 256 kuruş olarak tespit edilmiştir.[88]

İştip redif taburunda bulunan askerler, İştip'in köylerinde hanelerinin yıkılmasından dolayı ailelerinin açıkta kaldığını belirterek ailelerinin geçici olarak tabur merkezi İştip'te istihdam edilmelerini talep etmişlerdir. Osmanlı hükümeti ise aileleri yardıma muhtaç olan askerlerin izinli olarak memleketlerine gönderilmesi talimatını vermiştir.[89]

Depremin meydana getirdiği diğer bir sorun hasat mevsimi olması nedeniyle ekinlerin biçtirilme meselesiydi. Ekinler hasat mevsimi yaklaşırken Bulgarlardan tedarik edilen ırgatlar vasıtasıyla biçtirilmekteydi. Fakat deprem nedeniyle Bulgar ırgat başları bu sene ırgat tedarik edilemeyeceğini belirtirler. Bunun üzerine arazi ve çiftlik sahipleri kaymakamlığa müracaat ederek biçme ve demet bağlama makinesi talep etmişlerdir.[90] Hasat konusunda tedarik edilemeyen makineler sebebiyle sıkıntılar yaşanmıştır.

10 Nisan'da İştip'te şiddetli meydana gelen depremde *Radaniya* (Radenya) ve *Diragoh* köylerinde yıkılmak üzere olan hanelerin bir kat daha hasar gördüğü belirtilmiştir.[91] Bu depremde çiftliklerde ciddi hasar meydana

---

85 *BOA. Y. MTV*. 258/229, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
86 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803*,* 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
87 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803*,* 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM*. 5/402.
88 *BOA. TFR-I-UM. 5*/408, 8 Nisan 1320 (21 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
89 *BOA. Y. MTV*. 258/229, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
90 *BOA. TFR-I-KV*. 61/6073, 13 Mayıs 1320 (26 Mayıs 1904).
91 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).

gelmiştir.[92] Arşiv belgelerinden İştip'te Nisan ayında yoğun artçı sarsıntıların yaşandığı anlaşılmaktadır. İştip'te 26 Nisan 1904 tarihinde saat 7.20'de şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[93] İştip sarsıntılar mayıs içerisinde de devam etmiştir. 30 Mayısta biri şiddetli ikisi hafif üç sarsıntı meydana gelmiş, halk heyecan ve korkudan geceyi sokaklarda geçirmiştir.[94]

3.1.2. Osmaniye Kazası

Osmaniye kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı iki defa şiddetli deprem meydana geldiğini ve sarsıntıların devam ettiğini bildirmiştir.[95] Osmaniye kaymakamlığı 6 Nisan 1904 tarihinde gönderdiği telgrafta 5 Nisan'da sarsıntıların hafif ve şiddetli surette devam ettiğini bildirmiştir. Öncü şok kazada ciddi tahribata yol açmıştır. Ana depremde kaza neredeyse tamamen tahrip olmuştur. Ana depremden sonra hükümet-i mahalliye camisi, kilise ve evlerin yıkıldığı belirtilmiştir. Can kaybı ve yaralı sayısının henüz belirlenemediği, kaymakamlığa ait binaların kullanılamaz hale geldiği bildirilmiştir. Memurlar ve açıkta kalan ahali için acilen çadır ve peksimet talep etmiştir.[96] Osmaniye kaymakamlığı telgraf hatları depremde zarar gördüğü için telgrafları Koçana'dan göndermeye başlamıştır. [97]

Osmaniye kaymakamlığı depremin yol açtığı sonuçlarla ilgili 5 Nisan 1904 tarihinde gönderdiği raporda; *Brave, Vlademir, Çarve, Çernik* köylerinde hasar olduğunu, kasaba dahilinde binaların ve hanelerin kullanılmayacak duruma geldiğini, askeri eczane yıkıldığı için ilaçların tamamının zayi olduğunu, bu sebeple acilen ilaç ve bir doktorun gönderilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Askerlerin ve hastaların çadırlara yerleştirildiği, halkın ise kendi imkanlarıyla yaptığı *çergelerde* hayatını devam ettirmeye çalıştığı bilgisi verilmekteydi. Osmaniye kaymakamlığı yetersiz olmasına rağmen ihtiyaç duyulan yerlere çadır sevk edildiğini ve halkın iaşesi için yiyecek gönderildiğini belirtmiştir. Yapılan ilk incelemede 13 kişinin hayatını kaybettiği ve 9 kişinin ise yaralandığı tespit edilmiştir. [98] Çernik köyünde 7 kişi yaralanmış, 6 kişi hayatını kaybetmiş, 31 baş hayvan telef olmuştur.[99]

---

92 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).
93 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 14 Nisan 1320 (27 Nisan 1904).
94 *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 23 Mayıs 1320 (5 Haziran 1904).
95 Osmaniye'de 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) tarihinde saat 4.45'te ve 5.00'da iki defa şiddetli deprem meydana geldiği ve sarsıntıların devam ettiği bildirilmiştir. *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
96 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
97 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
98 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
99 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).

Ana depremin Osmaniye kazasında depremin şiddeti ve yarattığı tahribata göre can kaybının az olmasının en önemli nedeni öncü sarsıntıda insanların evlerini terk etmesidir.[100]

Osmaniye kaymakamlığı artçı sarsıntılardan fırsat buldukça arama kurtarma çalışmalarının devam ettiğini bildirmiştir. 7 Nisan'da gönderilen bilgilerde, hayatını kaybedenlerin sayısının 15'i Müslüman 6'sı Hıristiyan olmak üzere 21'i çıktığı, yaralılara ise *Çarve* nahiyesinden gelen doktor tarafından müdahale edildiği belirtilmiştir. Arama kurtarma çalışmalarının devam ettiği bildirilmiştir. *Çarve*'de cami minaresi, kilise ve yaklaşık 50 hanenin duvar ve ocakları yıkılmış, hükümet konağı ise kullanılamaz hale gelmiştir. [101] Çarve nahiyesi müdüriyeti artçı sarsıntıların şiddetli ve hafif devam ettiğini bildirmiştir.[102] *İsnameningrad, İnrokone, Gbreve, Tekreve* köyleri kısmen, *Razlofça* köyü ise tamamen yıkılmış ve harap olmuştur. *Grad* köyünde iki kadın ve kasabaya pazara gelen iki kadın enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir. *Brave* köyünde depremde birçok hane yıkılmış ve bir kişi hayatını kaybetmiştir. [103]

Osmaniye kaymakamlığı 6 Nisan'da saat yediden on buçuğa kadar depremin hafif surette devam ettiğini bildirmiştir. Bu sarsıntılarla birlikte Hemlinka ve Maceve köylerinin kısmen, *Mizaşin, Roşin, Robuse ve İstihbin* köylerinin ise tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. *İstemtik* nahiyesinin ise tamamen yıkıldığı ve bir kadının hayatını kaybettiği belirtilmiştir. *Virce* köyünde cami, mektep ve bütün hanelerin yıkılarak 3 kişinin hayatını kaybettiği 4 kişinin ise yaralandığı bildirilmiştir.[104] Osmaniye'de yaralıların tedavisi için Kumanova'dan bir askeri tabip ilaçlarla birlikte bölgeye gönderilmiştir. Kosova valiliği ihtiyaç duyulan ilaç ve sağlık malzemelerini Koçana Belediye doktoru ile birlikte Osmaniye'ye göndermiştir.[105] İştip kaymakamlığı, Osmaniye'deki depremzedeler için 20 çuval un göndermiştir.[106]

Osmaniye kaymakamlığı meydana gelen deprem ve devam eden sarsıntılardan dolayı hükümet konağının duvarlarının kısmen yıkılarak

---

[100] Ambraseys, a.g.m., s. 105.
[101] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[102] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[103] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[104] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); *BOA. DH. MKT*. 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904) .
[105] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 26 Mart 1320 (8 Nisan 1904).
[106] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904).

tamirinin mümkün olmadığını bu sebeple resmi işlemleri devam ettirmek amacıyla baraka inşası için izin istemiştir. Kosova valiliği ise resmi işlemlere şimdilik çadırlarda devam edilmesi talimatı vermiştir. İnşa olunacak barakanın ne kadara mal olacağının bildirilmesi talep edilmiştir.[107] Kosova valiliği, Kumanova, Planka, Kratova, İştip kaymakamlıklarına barakaların yapımı için Osmaniye'ye dülgerler[108] gönderilmesi talimatını vermiştir.[109] Hasar gören hükümet konağının yerine yenisinin inşası öngörülmüş, keşif bedeli 17.950 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bina inşa edilene kadar resmi işlerin aksamaması için inşası öngörülen 12 odalı iki barakanın yapımı için 9975 kuruşa ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir.[110]

Osmaniye'de 10 Nisan'da sabah saat dokuz ve öğleden sonra dört buçukta ve akşam dokuz sularında şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir. Bu sarsıntılarda hükümet konağındaki çatlaklar iyice artmış ve yıkılmaya meyilli binalar yıkılmıştır. Osmaniye'de 9 Nisan'da fırtına ile başlayan kar yağışı ve soğuk hava halkın yaşam şartlarını zorlaştırmıştır.[111] 14 Nisan 1904'de enkaz altında bir çocuğun cansız bedenine ulaşılmıştır.[112] Depremde Çarve nahiyesine bağlı *Kagosin* ve *Breve* karakolları kullanılamaz hale gelmiş, Çarve jandarmalarının çadırlarda, Breve jandarmalarının da çadır yetersizliğinden dışarıda kaldığı bildirilmiştir. Jandarmaların sorunun giderilmesi için Çarve'de 955 kuruş, Breve'de 232 kuruş harcanarak baraka inşa edilebileceği belirtilmiştir. [113]

Çarve'de bulunan Nizamiye 19. Alayın 3. Taburu subayları padişahın emriyle depremzede olan memurlara verilen üçer maaş verilmesi konusunda kendilerinin mahrum bırakıldıklarını belirterek telgrafhaneyi işgal etmişlerdir. Bunun üzerine 3. Ordu, Rumeli Müfettişliğinden subaylara da üçer maaş verilmesini talep etmiştir.[114] 3. Ordunun bu talebi üzerine Osmaniye kaymakamlığı Kosova defterdarlığına yazdığı yazıda; Osmaniye'de depremzede olan memurlara gelen paradan mart ve 1903 senesi aralık ayı maaşının verildiğini, Osmaniye merkezinde bulunan nizamiye 19. Alayın dördüncü taburuyla Nazilli Redif taburunun iki bölük subaylarına mart,

---

[107] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[108] Dülger: Bina veya evin kapı ve pencere dışında ahşap kısımlarını yapan usta, sanatkârlar. Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, haz: Raşit Gündoğdu ve diğerleri…, İdeal Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 496.
[109] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904).
[110] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904).
[111] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).
[112] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 3 Nisan 1320 (16 Nisan 1904).
[113] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 3 Nisan 1320 (16 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2309/173008, 26 Mart 1320 (8 Nisan 1904).
[114] *BOA. TFR-I-KV*. 64/6323, 29 Mayıs 1320 (11 Haziran 1904).

takiben nisan ve mayıs aylarına ait maaşlarının verildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Çarve'deki taburların mart ayına ait maaşların Koçana kumandanlığı tarafından ödendiği belirtilmiştir.[115] Redif taburlarında bulunan askerler ise depremzede olduklarını belirterek terhislerini talep etmişlerdir. Depremzede olduğu tespit edilen redif askerlerinin belirli bir süreyle terhis edilmeleri için Osmaniye kaymakamlığına talimat verilmiştir.

Hıristiyan halk, afet yönetimi bağlamında yaralarını sarmaya çalışan asker ve kamu görevlilerine karşı vefa duygusu göstererek teşekkürlerini iletmişlerdir. Osmaniye Despot vekili depremde yaralanan çocuklarının tedavilerinde 39. Alay Dördüncü Tabur doktoru Ahmet Efendinin gösterdiği çabadan dolayı teşekkürlerini ileterek, rütbe ile taltif edilmesini istemiştir.[116] Devletin Makedonya'da komitacılarla yaptığı mücadele düşünüldüğünde istismar alanlarını kapatmak için devletin elindeki imkanları seferber ederek hızlı davrandığı görülmektedir. Örneğin, Papaz Yuvan Rumeli müfettişliğine gönderdiği telgrafta kaymakam ve devlet görevlilerinin gösterdikleri yardımlardan dolayı teşekkür etmiştir.[117]

Depremden Kosova sancak ve kazalarında zarar gören Bulgar kilise ve mekteplerinin tamiri, tamiri mümkün olmayanlar yerine baraka inşası için Ustrumca Bulgar metropolidi Üsküp'e gitmiştir. Metropolid felaket bölgelerine giderek tamir ve inşa işleri için Osmanlı makamlarından izin istemiştir. Makedonya'da Rumlar ve Bulgarlar arasında kilise ve mekteplerden yaşanan sorunlardan dolayı Osmanlı makamlarının bu konuda hassas davrandığı görülmektedir. Metropolidin talebi Osmanlı hükümeti tarafından onaylanarak Kosova valiliğine inşaata izin verilmesi için talimat verilmiştir.[118]

Osmaniye'de hasar tespit çalışmaları için kurulan komisyon tarafından hazırlanan rapora göre; depremin meydana getirdiği hasarın miktarı toplam 37.000 Osmanlı Lirası, depremzede 25 köyün hasar miktarı 27.000 lira olarak tespit edilmiştir. Kaza merkezinde 487 hane tamamen yıkılmış, bu hanelerin 389'unun fakirlere ait olduğu tespit edilmiştir. Kısmen yıkılan 146 hanenin 124'ünün fakirlere ait olduğu belirlenmiştir. Kazada mevcud 4 cami, 7 ibtidai ve 1 Rüşdiyenin, 10 odalı medresenin, kilise ve mektebin, saat kulesinin tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Depremzede 25 köyde yapılan hasar tespit çalışmalarında 1019 hanenin tamamen yıkıldığı, haneleri tamamen yıkılan

---

[115] *BOA. TFR-I-KV.* 64/6323, 3 Haziran 1320 (16 Haziran 1904); *BOA. TFR-I-KV.* 64/6323, 3 Haziran 1320 (16 Haziran 1904).
[116] *BOA. TFR- I-ŞKT.* 40/3942, 27 Nisan 1320 (10 Mayıs 1904).
[117] *BOA. TFR. ŞKT.* 36/3584, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).
[118] *BOA. BEO.* 2394/179514, 8 Ağustos 1320 (21 Ağustos 1904).

toplam nüfusun 6904'nün ihtiyaç sahibi fakirler olduğu tespit edilmiştir. Köylerde kısmen yıkılan 933 haneden 554'nün fakirlere ait olduğu ve 159.666 kuruş masrafla tamir olunabileceği belirtilmiştir. Köylerde 9831 civarında olan depremzedenin 6904'nün yardıma muhtaç mallarını kendi imkanlarıyla yaptıramayacak durumda olduğu belirlenmiştir. Haneleri tamamen yıkılarak açıkta kalan 1328 kişinin toplam nüfuslarının 9228 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilere yaptırılması öngörülen 1328 baraka inşası için 659.400 kuruş masraf öngörülmüştür.[119] Osmaniye kaza merkezi ve köylerde 28 kişi hayatını kaybetmiş, 33 kişi ise yaralanmıştır.[120]

Osmaniye'de artçı sarsıntılar nisan ve mayıs aylarına devam etmiştir. Osmaniye'de 13 Nisan 1904 tarihinde saat dört buçukta bir ve bunu takiben iki defa olmak üzere üç defa şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[121] 19/20 Nisan 1904 gecesi saat birden iki buçuğa kadar dört defa hafif ve 20 Nisan sabahı saat 7.30'da şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[122] 20 Nisan akşamı saat 7.00'da ve 9.00'da şiddetli sarsıntılar olmuştur. 20/21 Nisan gecesi saat 1.00'de şiddetli sarsıntılar yaşanmıştır. Bu sarsıntılarda yıkılmaya yüz tutmuş birkaç bina tamamen yıkılmış ve halk geceyi sokaklarda geçirmiştir.[123] Osmaniye kaymakamlığı 23 Nisan'da sarsıntıların hafifçe devam ettiğini bildirmiştir.[124]

26 Nisan 1904 tarihinde akşam üç defa hafif sarsıntı olmuştur.[125] 12 Mayıs 1904'te akşam saat 8.00'de ve 12/13 Mayıs gecesi 12.30'da şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir.[126] 21 Mayıs'ta Osmaniye'de meydana gelen sarsıntıda yıkılmak üzere olan hükümet konağının bazı kısımlarının ve kaza merkezindeki bazı yapıların yıkıldığı bildirilmiştir. 22 Mayıs'ta bir şiddetli sarsıntı daha yaşanmıştır.[127] Osmaniye'de sarsıntıların hafif surette devam ettiği belirtilmiştir. Halk devam eden sarsıntılardan dolayı dağların yamaçlarına doğru çekilmiştir. [128] Osmaniye'de 25 Mayıs'ta şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[129]

---

[119] *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904) ; *BOA. TFR-I-UM.* 5/402, 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[120] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402, 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[121] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904).
[122] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803*,* 7 Nisan 1320 (20 Nisan 1904).
[123] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803*,* 8 Nisan 1320 (21 Nisan 1904).
[124] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[125] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803*,* 13 Nisan 1320 (26 Nisan 1904).
[126] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 1 Mayıs 1320 (14 Mayıs 1904).
[127] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904).
[128] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904).
[129] BOA. *TFR-I-KV*. 63/6282, 13 Mayıs 1320 (26 Mayıs 1904).

3.1.3. Radovişte Kazası

Radovişte kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 şiddetli ve devam eden artçı şokların ardından *"pek"* şiddetli deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Artçı sarsıntıların üç beş dakika arayla devam ettiği belirtilmiştir. Radovişte kaymakamlığı sarsıntıların akşam saat 12'ye kadar her on beş dakika da bir hafifçe devam ettiğini bildirmiştir. Radovişte'de 5 Nisan 1904 tarihinde üç defa hafif, iki defa şiddetli olmak üzere toplam 5 sarsıntı meydana gelmiştir.[130] 5/6 Nisan gecesi ikisi hafif, biri şiddetli olmak üzere toplam üç defa, 6 Nisan'da biri hafif biri şiddetli olmak üzere 2 defa deprem meydana gelmiştir.[131] Radovişte'de 6 Nisan'da saat 4.00 hafif, altı ve sekizde şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir.[132]

İkinci depremden sonra iki caminin minarelerinin şerifelerinden yukarısı koparak yere düşmüş ve bir caminin minaresi düşecek derecede ayrılmıştır. Hanelerin duvarlarında çatlaklar oluşmuştur. Cami-i zir mahallesinde Hüseyin'in kerimesi Latife ve *Radoniye* mahallesinde *Atnaşın* kızı enkaz altında kalmış ise de bu kişilerin yapılan çalışmalar sonunda enkaz altından kurtarıldığı bildirilmiştir.[133] Haneleri oturulamayacak duruma gelen halk için çadır talep edilmiştir. Radovişte kaymakamlığı hasar tespit çalışmalarının devam ettiğini bildirmiştir.[134] Hasar tespit çalışmalarında iki cami ile hanelerin bazılarının tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir.[135] Radovişte'de deprem ve devam eden artçı sarsıntılardan dolayı halk korkudan sokaklarda kalmıştır. Halktan bir kısmı kendi imkanlarıyla yaptırdıkları *Cergelerde* yaşamını devam ettirmeye çalışmakla birlikte geri kalanının ise açıkta kaldığı bildirilmiştir. Açıkta kalan kaza ve köy ahalisi için acilen çadıra ihtiyaç duyulduğu, bunun içinde askeriyeye müracaat edildiği belirtilmiştir. [136]

Radovişte'de 9 Nisan akşamı dört defa, 10 Nisan'da saat 2.30'da bir kez hafif ve 3.45'te şiddetli deprem meydana geldiği bildirilmiştir. Meydana gelen bu depremlerde iki hanenin tamamen yıkıldığı ve halkın korku içinde kaza dışına çıktığı belirtilmiştir. Paskalya nedeniyle baraka inşası için ustalar

---

[130] Radovişte'de 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) sabahı saat 5.00'te şiddetli ve devam eden artçı şokların ardından saat 5.30'da *"pek"* şiddetli deprem meydana geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803*,* 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[131] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[132] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).

[133] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[134] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[135] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).

[136] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).

bulunamadığı, bu sebeple acilen 200 çadıra ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir.[137] İştip kumandanlığınca tedarik edilen 123 çadır Radovişte'ye sevk edilmiştir. [138] 13 Nisan'da Radovişte'ye toplam 195 çadır ulaşmış, çadırlar kaza ve köylerde ihtiyaç sahibi halka dağıtılmıştır.[139] 18 Nisan'da meydana gelen şiddetli depremde belediyeye ait olan han tamamen yıkılmıştır.[140]

Radovişte'de hasar tespit çalışmaları sonunda kaza ve köylerde 122 hanenin tamamen, 944 hanenin ise kısmen zarar gördüğü, yaklaşık 5000 Osmanlı lirası bir masrafla tamir edilebileceği veya yeniden yapılabileceği tespit edilmiştir. Sarsıntılar bazen şiddetli ve hafif surette devam ettiği için bazı hanelerin yeniden hasar gördüğü bunların ise kazaya gelecek mühendis tarafından tespit edileceği belirtilmiştir. [141] Devam eden artçı sarsıntılarla birlikte tamamen hasarlı yapı sayısı 131'e yükselmiştir.[142]

Radovişte'de artçı sarsıntıların nisan, mayıs ve haziran aylarında devam ettiği görülmektedir. 11 Nisan'da gece saat altı, yedi, sekiz ve dokuzda, 12 Nisan'da akşam 4 defa hafif ve 13 Nisan'da gece saat bir buçukta yaklaşık 8 saniye devam eden şiddetli ve takiben dört defa artçı sarsıntılar meydana gelmiştir.[143] 14 Nisan gecesi saat 3.35'te top sesine benzer dehşetli seslerin işitilmesinden sonra hafif surette sarsıntı meydana geldiği ve bunu takiben fasılalarla sarsıntıların sabaha kadar devam ettiği bildirilmiştir.[144] 15 Nisan'da akşam iki defa hafif ve saat 9.00'da bir defa şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[145] 16/17 gecesi saat 1.58'de şiddetli, saat üçte hafif, 17 Nisan sabahı 6.00'da ve akşam saat 8.00'de hafif ve 10.00'da şiddetli sarsıntılar yaşanmıştır.[146] 18 Nisan'da saat 8.00'de şiddetli sarsıntı yaşanmıştır. 19 Nisan'da birden dokuza kadar bir defa hafif üç defa şiddetli, 19/20 Nisan gecesi 12.55'te birbirini takiben iki defa şiddetli, 20 Nisan'da iki defa şiddetli sarsıntı yaşanmıştır.[147] 22 Nisan akşamı saat yedi ve on buçukta şiddetli sarsıntı yaşanmıştır. 22/23 Nisan gecesi saat 12.55'te şiddetli sarsıntı

---

[137] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[138] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904) .
[139] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
[140] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 6 Nisan 1320 (19 Nisan 1904).
[141] *BOA. TFR-I-UM* 5/402; *TFR-I-UM.* 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).
[142] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[143] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[144] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
[145] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 3 Nisan 1320 (16 Nisan 1904).
[146] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 6 Nisan 1320 (19 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1904).
[147] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 7 Nisan 1320 (20 Nisan 1904).

hissedilmiştir.[148] 24 Nisan'da akşam saat altı sularında sarsıntı hissedilmiştir.[149] Radovişte'de 25/26 Nisan gecesi saat 1.50'de bir, 5.30'da bir defa olmak üzere iki defa şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir. [150] 26 Nisan'da sabah bir defa şiddetli, iki defa hafif olmak üzere sarsıntılar olmuştur.[151] 29 Nisan'da şiddetli iki sarsıntı meydana gelmiştir. 13 Mayıs günü ikisi hafif, ikisi şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir. Bu sarsıntıda 3 hanenin avlu duvarları yıkılmış, evlerinde kalmaya başlayan halk geceyi sokaklarda geçirmiştir.[152] Radovişte'de artçı sarsıntılar mayıs içerisinde azalarak devam etmiştir. 21 Mayıs'ta biri şiddetli olmak üzere iki, 22 Mayıs'ta hafif sarsıntılar meydana gelmiştir.[153] Radovişte'de 23 Mayıs'ta akşam iki ve 23/24 Mayıs gecesi şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir. 25 Mayıs'ta 3.30'da ve 5.00'da şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir. [154]

Radovişte'de sarsıntılar haziran ayı içerisinde de devam etmiştir. 14 Haziran 1904 gecesi saat 5.30'da şiddetli ve takiben iki defa hafif, 15 Haziran akşamı 9.45'te şiddetlice bir ve takiben hafif, 14/15 Haziran gecesi saat 3.45 hafif, 16/17 Haziran gecesi 5.07'de kuzeydoğuya doğru şiddetli sarsıntılar meydana gelmiştir.[155] 18/19 Haziran gecesi saat 3.02'de şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir. [156]

3.1.4. Koçana Kazası

Koçana kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı tarihinde oldukça şiddetli-uğultulu, yaklaşık on beş dakika sonra şiddetli ve takiben şiddetli (amudi-dikey) deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Koçana kaymakamlığının verdiği ilk bilgilerde depremin özellikle köylerde ciddi hasara yol açtığı anlaşılmaktadır.[157] Kazanın aşağı kısmında yer alan 40 köy yerle bir olmuştur.[158] Deprem sonrası ilk gelen bilgilerde; birçok hanenin duvar ve bacalarının yıkıldığı, bazı hanelerin ise tamamen yıkıldığı, samanlıkların

[148] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).
[149] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904).
[150] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 12 Nisan 1320 (25 Nisan 1904).
[151] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 14 Nisan 1320 (17 Nisan 1904) .
[152] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 1 Mayıs 1320 (14 Mayıs 1904).
[153] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904).
[154] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 13 Mayıs 1320 (26 Mayıs 1904).
[155] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 23 Mayıs 1320 (5 Haziran 1904).
[156] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 27 Mayıs 1320 (9 Haziran 1904).
[157] Koçana'da 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) tarihinde saat 4.55'te oldukça şiddetli- uğultulu, yaklaşık on beş dakika sonra şiddetli ve 5.20'de şiddetli (amudi-dikey) deprem meydana geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[158] Ambrasesy, a.g.m., s 105.

çöktüğü, *Tarpakine, Ova Monya, Yayne, Oblisin, Gredufça, Venice* ve *İstaniye* gibi köylerde hasar meydana geldiği, *Gredufça* köyünde hane duvarının yıkılmasıyla bir Müslüman çocuğun enkaz altında kalarak hayatını kaybettiği bildirilmiştir. *Place* köyünde ise üç cami ile hemen hemen bütün hanelerin çöktüğü, Jandarma Süleyman çavuşun yaralandığı ve bir çocuğun ise ölü olarak enkaz altından çıkarıldığı gelen ilk bilgilerdi. Grad köyünde enkaz altında kalan iki kadın hayatını kaybetmiştir. Kaymakamlık sarsıntıların 5 Nisan'da devam ettiğini bu yüzden binalara yaklaşılamadığını belirtmiştir. [159]

İlk meydana gelen deprem ve artçı sarsıntılar özellikle köylerde ciddi hasara yol açtığı anlaşılmaktadır. *Lika, Blaca, Gradesin* ve *Liçe*'de hanelerin tamamı yıkılmıştır. Birçok köyde cami, kilise ve hanelerin ya yıkıldığı ya da kullanılamayacak duruma geldiği bildirilmiştir. Halkın elinde bulunan erzağın enkaz altında kalması ve haneleri yıkılması nedeniyle açıkta kalan ahali için acilen çadır, ekmek ve peksimet talep edilmiştir.[160] Koçana kaymakamlığı köylerde meydana gelen ciddi hasar ve 7-8 köy halkının dışarıda kaldıkları için bin çadır talep etmiştir. Rumeli müfettişliği, askeriyeye ne kadar çadır verebileceğinin sorulmasını ve Selanik vilayetinde yapıldığı gibi haneleri yıkılan halk için baraka inşasının daha uygun olacağını belirtmiştir.[161] Depremde Osmanlı devletinin Makedonya kırsalında asayişi sağlamak için yaptırdığı karakollar ciddi zarar görmüştür. Krataşin karakolu tamamen yıkılmıştır.[162]

Koçana'da 10 Nisan'da saat 4.00 şiddetli deprem meydana geldiği bildirilmiştir. Önceki sarsıntılarda hasar gören birkaç hane ile duvarlar yıkılmıştır. Yıkılan bir hanenin altında kalan Kıbti çocuğun hayatını kaybettiği, iki çocuğun ise enkaz altından kurtarılıp tedavi altına alındığı bildirilmiştir.[163] *Subanca* köyünde bir hane dışında bütün hanelerin yıkıldığı, ayakta kalan hanenin de oturulamaz duruma geldiği tespit edilmiştir. Enkaz altından üç kişinin yaralı olarak kurtarılıp tedavi için kaza merkezine sevk edildiği bildirilmiştir. *Bana, Oblişve ve Borlaklar* köylerinde beş-on hanenin dışında tamamının, Garbofça köyünde ise birtakım hanelerin yıkıldığı tespit edilmiştir. Oblişve karyesinde bir Hristiyanın enkaz altında kalarak hayatını

---

[159] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
[160] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
[161] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904) ; *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[162] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904) ; *BOA. BEO*. 2307/173008, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
[163] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).

kaybettiği ve sarsıntıların devam ettiği bildirilmiştir.[164] İştip ve Köprülü kumandanlığı tarafından tedarik edilen 100 çadır, Kalkandelen alayına ait 85 çadır, Köprülü kumandanlığı tarafından tedarik edilen 60 çadır 10 Nisan'da meydana gelen şiddetli depremde kışladan tahliye edilen askerler ve açıkta kalan halka dağıtılmak üzere 12 Nisan'da trenle Koçana'ya sevk edilmiştir.[165]

Koçana ve Beşinci Fırka Kumandanlıkları subayları depremden dolayı ailelerinin kendi imkanlarıyla yaptıkları *çergelerde* kaldıklarını bu sebeple çocuklarının perişan durumda olduklarını belirterek geçmiş maaşlarından alamadıkları üçer aylığın baraka yapımı için verilmesini talep etmişlerdir. Osmanlı hükümeti subayların bu talebini kabul etmiş ve geçmiş maaşlarından alamadıkları üçer aylığın askerler subaylara dağıtılması için padişahın iradesinden sonra gerekli makamlara talimat vermiştir.[166]

Depremde hapishane hasar görmüş ve 10 Nisan'daki şiddetli sarsıntıdan sonra duvarları çatlamıştır. Bunun üzerine Koçana hapishanesinde cinayet suçluları dışındaki mahkumlar Rumeli Müfettişliğine gönderdiği dilekçede hapishanenin gördüğü hasardan dolayı hayatlarının tehlikede olduğunu, evlerinin Koçana'da olduğunu belirterek sarsıntılar geçene kadar kefil ile tahliyelerini talep etmişlerdir.[167]

Koçana'da depremde 4 kişi (3 köylerde 1 kaza merkezinde) hayatını kaybetmiş, 9 kişi (7'si köylerede 2'si kaza merkezinde) ise yaralanmıştır. Hasar tespit çalışmaları sonunda hayatını kaybedenlerin sayısı 7'e yükselmiştir. [168] Dönemin kaynakları ise Koçana civarında 14 kişinin hayatını kaybettiğini, 11 kişinin ise yaralandığını belirtmektedir.[169] Koçan'da hasar tespit çalışmalarına göre; 3517 yapının tamamen ya da kısmen hasarlı olduğu, bunun 2193'nün ihtiyaç sahibi fakirlere ait olduğu tespit edilmiştir. Bu yapıların hasar miktarı 40 bin lira olarak tahmin edilmiştir. Resmi binalar, camiler, mektepler gibi yapıların tamir ve yeniden inşaları için 297.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Camilerin (4 cami) 1928 kuruşluk masrafının vakfiyelerinden karşılanmasına mütevellileri tarafından onay

---

[164] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).
[165] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).
[166] *BOA. Y. MTV*. 258/237, 3 Nisan 1320 (16 Nisan 1904); *BOA. BEO.* 2315/173554, 5 Nisan 1320 (18 Nisan 1904).
[167] *BOA. TFR-I-ŞKT.* 36/3566, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[168] *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 19 Nisan 1320 (2 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[169] Ambrasesy, a.g.m., s 105.

verilmiştir.[170] Koçana'nın ileri gelenleri depremde hasar görmüş binaları tamir ettiği görülmektedir. Kazanın ileri gelen tüccarlarından Petre Mano Efendi depremde zarar gören medrese ve hamamı tamir ettirmiştir.[171]

Koçana kaymakamlığından gelen telgraflardan artçı sarsıntıların nisan ayı boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır.[172]

3.1.5. Kratova Kazası

Kratova'da da 4 Nisan'da aynı vakitlerde *şiddetli ve sürekli* iki defa deprem meydana geldiği ve sarsıntıların ara sıra hafifçe devam ettiği bildirilmiştir. İkinci sarsıntıdan sonra bir fırın, birkaç baca ve duvar yıkılmıştır.[173] Kratova'da 10 Nisan'da saat 3.45'te *gayet şiddetli* deprem meydana geldiği bildirilmiştir.

Kratova'da Hükümet konağı 4 Nisan'da meydana gelen depremde kullanılamaz hale geldiği için resmi işlemler 2 gün tatil edilmiştir. Resmi işlerin aksamaması için hükümet daireleri tedarik edilen 15 çadıra taşınmıştır. Meydana gelen depremde birçok hanenin kullanılamaz duruma geldiği, *Karagöznin* mahallesi camisi minaresinin şerifesinden yukarısı tamamen yıkıldığı, herhangi bir can kaybı yaşanmadığı bildirilmiştir. Evleri yıkılarak açıkta kalan halk için çadıra ihtiyaç duyulduğu ve hasar tespit çalışmalarının devam ettiği bildirilmiştir.[174] Kumanova'da tedarik edilen 100 çadır Kratova'ya gönderilmiştir.[175]

Kratova'da hasar tespit çalışmalarında kısmen veya tamamen hasar gören 371 hanenin toplam hasarının 158.845 kuruş tahmin edildiği, bu hasarın 40.225 kuruşluk kısmının köylere ait olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite, keşif için mühendisin gelmesi beklenen hükümet konağı, telgrafhane, resmi okullar, camiler, kaza merkezinde bulunan 7 adet köprü, asar-ı atika olarak kabul edilen 3 adet kule gibi yapılar dahil edilmemiştir.[176] Kaza merkezine mühendisin intikalinden sonra yapılan çalışmalarda resmi binalar ve vakıf

---

[170] *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM* 5/408, 19 Nisan 1320 (1 Mayıs 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[171] *BOA. DH. MKT.* 990/50, 4 Temmuz 1321 (17 Temmuz 1905).

[172] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 8 Nisan 1320 (21 Nisan 1905).

[173] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).

[174] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV.* 59/5876, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV.* 59/5876, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).

[175] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904);*BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).

[176] *BOA. TFR-I-UM* 5/408, 8 Nisan 1320 (21 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

mallarına ait hasarın tahminen 86. 621 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Kazada toplam hasar 145.465 kuruşa ulaşmıştır. [177]

Kratova'da artçı sarsıntlar mayıs ayında da devam etmiştir. Kratova'da 5 Mayıs 1904 tarihinde saat 9.30'da şiddetli ve bunu takiben ikisi hafif olmak üzere üç defa sarsıntı meydana gelmiştir. Bu sarsıntılarda çarşıda bulunan hamamın kubbesinde çatlaklar meydana gelmiştir.[178]

3.1.6. Kumanova Kazası

Kumanova kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı biri hafif diğeri şiddetli iki defa deprem meydana geldiğini bildirmiştir.[179] Meydana gelen bu ilk depremlerde Gradişte Manastırı yıkılmıştır.[180]

10 Nisan'da gönderilen telgrafta artçı sarsıntıların devam ettiği bildirilmiştir.[181] Kumanova'da Gradişte camisinin duvarların tehlikeli bir şekilde çatlamış ve bir kısmı yıkılmıştır.[182] 13 Nisan'da 4.50'de hafif artçı sarsıntı meydana gelmiştir.[183] Kumanova kazasında artçı sarsıntılar 1905 yılında da devam etmiştir. 8 Ekim 1905 tarihinde meydana gelen depremden Kumoşin köyünde Lazar'ın hanesi yıkılmıştır.[184]

3.1.7. Orhaniye Kazası

Orhaniye kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı iki defa şiddetli deprem meydana geldiğini bildirmiştir.[185]

3.1.8. Planka Kazası

Planka kaymakamlığı, 4 Nisan 1904 sabahı deprem meydana geldiğini bildirmiştir. Bu depremde bazı hanelerde çatlaklar oluşmuş, duvarlar yıkılmıştır.[186] Ayakta kalan yapılar ana sarsıntıda tamamen yıkılmıştır.[187]

---

[177] *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 21 Nisan 1320 (4 Mayıs 1904).
[178] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5876, 22 Nisan 1320 (5 Mayıs 1904).
[179] Kumanova'da 4 Nisan 1904 (22 Mart 1320) tarihinde saat 4.23'te hafif ve 4.55'te ise şiddetli deprem meydana geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[180] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[181] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[182] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[183] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5876, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
[184] *BOA. TFR-I-KV.* 105/10444, 26 Eylül 1321 (9 Ekim 1905).
[185] Orhaniye'de 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904) tarihinde saat 5.05 ve 5.10 geçe iki defa şiddetli deprem meydana gelmiştir. *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[186] Planka'da 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904) tarihinde saat 4.55'te deprem meydan geldiği bildirilmiştir. *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
[187] Ambraseys, a.g.m., s. 105.

Planka'da 10 Nisan'da sabaha karşı saat 4.30'da, sabah 9.30'da ve öğleden sonra 3.45 *şiddetli ve sürekli* deprem meydana gelmiştir. 11 Nisan'da sabah saat on birde sarsıntı meydana gelmiştir.[188] Bu depremlerde can kaybı yaşanmadığı ancak bina ve hanelerde ciddi hasarlar meydana geldiği bildirilmiştir. Hükümet konağında meydana gelen hasardan dolayı kullanılamaz duruma geldiği için memurlar aileleriyle birlikte çadırlara, talepte bulunan halk ise karantina çadırlarına yerleştirilmiştir. Askeriyenin elinde bulunan çadırlar yetersiz geldiği için açıkta kalan halk için acilen 100 çadıra ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. [189]

Planka kaymakamlığı memurların içinde bulundukları zor durumdan dolayı alacaklı oldukları 5 maaştan en azından 3 maaşın verilmesini talep etmiştir.[190] Planka'da 12 Nisan'da meydana gelen depremden sonra sıkıntı ve parasızlığın artması üzerine memur, jandarma ve subaylara mart ayına maaşına avans olarak maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.[191]

Kosova valiliği depremden hükümet konakları yıkılan veya oturulmayacak durumda olan sancak ve kazalara verdiği talimatta, resmi işlerin aksamaması için münasip binalara taşımalarını istemiştir. Planka kaymakamlığı hükümet konağı, jandarma ve hapishane için uygun bina bulunmadığından, hükümet konağı ve diğer yapıların yeniden inşasına kadar hali hazırdaki yapının tamiri edilerek kullanılması için 3304 kuruş talep etmiştir. [192]

Planka'da hasar tespit çalışmaları nisan sonunda tamamlanmıştır. Komisyonun hazırladığı rapora göre; kısmen zarar gören 61 hanenin tamir masrafının 11.320 kuruş, kısmen hasar göre 2 mektep, 2 cami, 1 hamam, 1 hükmet konağının tamir masrafının 115.000 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Toplam hasar miktarı 166.320 kuruş olarak tespit edilmiştir. Komisyon köylerde hasar olmadığını tespit etmiştir. [193]

Planka'da artçı sarsıntılar nisan ayı boyunca yoğun bir şekilde devam etmiştir. Planka'da 13 Nisan'da saat dört buçukta hafif ve takiben şiddetli iki sarsıntı meydana gelmiştir. Şiddetli olan sarsıntıda binalarda çatlaklar

---

[188] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[189] *BOA. TFR-I-KV. 59*/5803, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 28 Mart 1320 (10 Nisan 1904).
[190] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 29 Mart 1320 (11 Nisan 1904).
[191] *BOA. TFR-I-KV*. 57/5663, 30 Mart 1320 (12 Nisan 1904).
[192] *BOA. TFR- I-KV*. 72/7139, 2 Ağustos 1320 (15 Ağustos 1904).
[193] *BOA. TFR-I-UM*. 5/408, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904); *BOA. TFR-I- UM.* 5/402.

meydana gelmiştir.[194] 15 Nisan'da saat akşam 7.40'ta ve 9.10'da iki defa şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[195] 16/17 Nisan'da 1.58'te şiddetli, saat 03.00 ve sabah 6.00'da sarsıntılar olmuştur.[196] 19 Nisan'da sabah altıda hafif ve sabah 9.10'da şiddetli deprem meydana gelmiştir.[197] 19/20 Nisan gecesi 00.50'de şiddetli, 5.50'de şiddetli, 6.10'da zeminden iniltili ve şiddetli, 7.40'da, 8.10'da şiddetli ve öğleden sonra 2.30'da sarsıntılar meydana gelmiştir.[198] 21 Nisan akşamı 6.00'da hafif ve saat 8.50'de birbirini takiben iki defa şiddetli sarsıntı yaşanmıştır.[199] 22 Nisan'da akşam saat 7.55'te bir ve 00.00'da bir iki defa sarsıntı meydana gelmiştir.[200] 23 Nisan'da gece 1.55'te bir, sabaha karşı 5.30'da bir, sabah 8.40'ta bir defa olmak üzere sarsıntı meydana gelmiştir.[201] 24/25 Nisan gecesi saat 1.50'de, ikide, 3.20'de, 5.20'de, 25 Nisan sabahı sekizde ve on birde birer defa olmak üzere toplam 5 ve akşam 3 defa hafif surette sarsıntı meydana gelmiştir.[202] 27 Nisan'da akşam saat 5.30'da ve 6.00'da iki defa hafif, akşam 6.30'da şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir.[203] 29 Nisan'da gece saat üçte bir, sabah yedi bucakta bir, saat 7.40'ta bir, akşam yedide bir defa olmak üzere toplam 4 sarsıntı olmuştur. 30 Nisan'da gece 2.15'te bir, 5.10'da bir, sabah saat 7.30'da bir defa olmak üzere toplam üç defa artçı sarsıntılar meydana gelmiştir.[204] 1 Mayıs'ta sabah saat 9.30'da şiddetli bir sarsıntı yaşanmıştır.[205] 15 Mayıs'ta sabah 11.30'da hafif sarsıntı meydana gelmiştir.[206] 17/18 Nisan gecesi 4.40'da bir defa hafif, 22 Nisan sabahı saat 9.50'de birbirini takiben iki defa şiddetli sarsıntı yaşanmıştır.[207] 7 Haziran 1904 tarihinde akşam saat 8.30'da şiddetli deprem meydana

---

194 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 31 Mart 1320 (13 Nisan 1904).

195 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 2 Nisan 1320 (15 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 3 Nisan 1320 (16 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

196 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 4 Nisan 1320 (17 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

197 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5875, 6 Nisan 1320 (19 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

198 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 7 Nisan 1320 (20 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 7 Nisan 1320 (20 Nisan 19040); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

199 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 9 Nisan 1320 (22 Nisan 1904).

200 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5875, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

201 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5875, 10 Nisan 1320 (23 Nisan 1904).

202 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803,14 Nisan 1320 (17 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV.* 59/5803, 14 Nisan 1320 (17 Nisan 1904).

203 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5875,14 Nisan 1320 (17 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 15 Nisan 1320 (28 Nisan 1904).

204 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

205 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 18 Nisan 1320 (1 Mayıs 1904).

206 *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 19 Nisan 1320 (2 Mayıs 1904).

207 *BOA. TFR-I-KV.* 59/5875, 22 Nisan 1320 (5 Mayıs 1904).

gelmiştir.[208] Artçı sarsıntılar hasarı artırdığı gibi az hasarlı binaları da kullanılamaz duruma getirmiştir.

3.2. Prizren Sancağı

Prizren'e bağlı Kalkandelen kazasında 4 Nisan 1904 sabahı iki defa deprem meydana geldiği bildirilmiştir.[209]

Prizren'de 23/24 Nisan gecesi 3.15'te kısa süreli hafif şiddette sarsıntı hissedilmiştir.[210] Prizren'e bağlı Loma kazasında 22 Mayıs'ta "*gayet şiddetli"* sarsıntı meydana gelmiştir.[211]

3.3. Piriştine Sancağı

Sancak merkezinde 4 Nisan 1904 sabahı iki defa deprem meydana geldiği bildirilmiştir. Bu sarsıntılarda istasyon binası ve Kır Tekkesinin bacalarının yıkıldığı ve süvari kışlasında çatlaklar meydana geldiği bildirilmiştir.[212] Deprem Priştine'ye bağlı Mitroviçe, Preşova, Gilan, Vulçitrin kazalarında da hissedilmiştir.[213] Gilan'da 4 Nisan'da şiddetli iki sarsıntı meydana gelmiştir. Bu sarsıntılarda istasyon memurunun kullandığı binanın baca ve tavanında çökme olmuştur.[214]

Arşiv belgelerine göre, Priştine sancak merkezinde ve Preşova'da artçı sarsıntıların devam ettiği anlaşılmaktadır. Priştine'de 10 Nisan'da ve 13 Nisan'da iki defa hafif surette hissedilen sarsıntı meydana gelmiştir.[215]

Preşva'da 9/10 Nisan gecesi saat 4:30'da ve 10 Nisan günü şiddetli sarsıntılar meydana gelmiş ve asker deposu hasar görmüştür.[216] Preşova'da 24 Nisan da akşam altıda şiddetli bir sarsıntı olmuştur.[217] Preşova'da 12 Mayıs'ta hafif, 13 Mayıs'ta şiddetli ve iki defa hafif sarsıntılar meydana gelmiştir.[218]

---

[208] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 27 Mayıs 1320 (9 Haziran 1904).
[209] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904).
[210] *BOA. TFR-I-KV*. 75/7424, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904).
[211] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282,13 Mayıs 1320 (26 Mayıs 1904).
[212] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[213] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904) ; *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[214] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[215] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904).
[216] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).
[217] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 12 Nisan 1320 (25 Nisan 1904).
[218] *BOA. TFR-I-KV*. 63/6282, 4 Mayıs 1320 (17 Mayıs 1904).

4. Manastır Vilayeti

Manastır vilayetinde 4 Nisan 1904 Pazartesi günü birincisi hafif, ikincisi şiddetli olmak üzere iki deprem meydana gelmiştir.[219] Manastır'da 8 Nisan'da saat 7.30'da şiddetli deprem meydana gelmiştir.[220] Vilayet merkezinde hasar ve can kaybı olmadığı bildirilmiştir.

Pirlepe kazasında 4 Nisan'da 2 kez şiddetli, 2 hafif olmak üzere toplam 4 sarsıntı meydana gelmiştir. Pirlepe kazasında depremde hanelerde kısmi çatlaklar meydana geldiği, halkın evlerinde kaldığı, Rum kilisesi ve Bulgar mektebinin duvarlarında çatlaklar oluştuğu ancak olağan faaliyetlerine devam ettiği bildirilmiştir.[221] Depremde kısmi hasarlı mesken sayısının 100 olduğu ve bir kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Pirlepe'de 8 Nisan'da saat 7.18'de ve 10 Nisan'da 3.35'de iki kez şiddetli sarsıntı meydana gelmiştir. [222] Yapılan hasar tespit çalışmalarında meydana gelen hasarın sıva ve duvar çatlamasından ibaret olduğu, açıkta halkın olmadığı tespit edilmiştir.[223]

Debre sancağında 5 Nisan'da, 5 defa şiddetli deprem meydana gelmiştir. Manastır'da 8 Nisan'da 7.30'da sarsıntı meydana gelmiştir. 4 Nisan'da Serfice sancağına bağlı Kayalar kazasında bir, Ohri kazasında ve Görice sancağında ikişer defa şiddetli deprem meydana gelmiştir. [224]

5. Depremzedelere Yardım Kararları

Halkın bozulan yaşam koşullarının düzeltilmesi, afetin etkilerinin azaltılması, afet yönetiminin en önemli konu başlıklarındandır. O tarihlerde Makedonya sorununun hassasiyeti düşünüldüğünde depremin hemen ardından Osmanlı devletinin sergileyeceği afet yönetiminin önemi bir kat daha artmaktaydı. Bilgi akışının düzenli olması merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki koordinasyon açısından oldukça önemliydi. Selanik, Manastır ve Kosova valilikleri depremle ilgili ilk bilgileri Rumeli

---

[219] *BOA. BEO.* 2307/173008, 22 Mart 1320; Sabah, Numero:5200, 26 Muharrem 1322(Hicri), 31 Mart 1320 (Rumi), 13 Nisan 1904 (Miladi), s. 3.

[220] *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904) .

[221] Sabah, Numero:5200, 26 Muharrem 1322(Hicri), 31 Mart 1320 (Rumi), 13 Nisan 1904 (Miladi), s. 3; *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).

[222] *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904); Pirlepe'de 22 Martta meydana gelen depremin oluş saatleri şöyledir; saat 5:00'te şimali garbiden şarki cenuba doğru şiddetli, saat 5:22'de evvelkinden daha şiddetli ve sürekli, saat 6:03'te hafif, saat 7:45'te hafif. *BOA. TFR-I-UM.* 5/402*,* 17 Nisan 1320 (30 Nisan 1904).

[223] *BOA. TFR-I-UM*. 5/408, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904).

[224] Mart ikisinde Serfice sancağına bağlı Kayalar kazasında bir, Ohri kazasında ve Görice sancağında ikişer defa şiddetli deprem meydana gelmiştir. *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).

müfettişliğine gönderdiler. Vilayetlerden deprem bilgisinin İstanbul'a ulaşmasıyla, Osmanlı devlet kurumları harekete geçmiştir. Merkezi hükümeti teşkil eden kurumlar verilen talimatla kendi sorumluluk alanlarıyla ilgili çalışmalara başlamışlardır. Bilgi akışının düzenli olmasıyla birlikte afet yönetiminin hızlı ve sorunsuz olması için Rumeli Müfettişliğine talimat verilmiştir. Depremden en çok etkilenen noktalara yardımların bir an önce ulaşması için Rumeli Müfettişliği, sivil ve askeri makamları harekete geçirmiştir. Mahalli yönetimlerinde uyumlu çalışmasıyla ekonomik imkansızlıklara rağmen başarılı bir afet yönetimi sergilenmiştir.[225] Vilayet ve sancak merkezlerinden deprem bölgelerine gönderilen memurlar hem hasar tespiti yapmakta hem de depremzedelerin iskan ve iaşeleri için gerekli olan ihtiyaç maddelerini belirlemekteydiler. Bu tespitlerden sonra asıl ihtiyaç maddelerinin sevki için sancak ve kazalara talimat verilmekteydi.[226] Depremzedelere çadır temini konusunda Seraskerlik makamına talimat verilmiştir. Merkezi Hükümet depremzedelere ne türden yardım yapıldığını ve yapılacağını takip etmekteydi. Bununla birlikte depremzedelerin durumu ve onlar için neler yapılmakta olduğu belirli aralıklarla yerel makamlara sorulmaktaydı. Kış gelmeden haneleri onarım ve inşası için yerel yönetimlere talimat verilmiştir. Evleri yıkılan ve hasar görenler arasında fakir ve ihtiyacı olanların hanelerinin tespiti konusunda komisyonlara talimat verilmekteydi.

Vilayetlerde meskenleri zedelenerek açıkta kalan askerlerin ve halkın çadırlara yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Açıkta kalan ahaliye ikinci sınıf redif taburları depolarında bulunan çadırların dağıtılması için valiliklere talimat verilmiştir.[227] Depremde meskenleri zedelenerek açıkta kalan ahali için askeriyenin envanterinde bulunan çadırlar yetersiz gelince valiliklerce barakalar yaptırılması kararlaştırılmıştır.[228] Barakaların ormanlardan temin edilecek ağaçlarla yapılması, açıkta kalan silah ve mühimmatın zarar görmemesi konusunda vilayetlere talimatlar verilmiştir. Yapılacak masrafların deftere kaydedilmesi, tamiri mümkün olan meskenlerin askeriyenin inşaat tertibinden hemen onarılması, tamiri hemen mümkün olamayan meskenlerin keşiflerinin yapılarak defter tanzim edilmesi, vakfı olan camilerin masraflarının vakıflar varidatından, vakfı olmayan camilerin evkaf hasılatının fazla kısmından ve hasar gören mekteplerin varidat fazlasından onarımları, depremzede ahali için Dersaadet Şehremanetinde ve

[225] Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 266. s. 31.
[226] Selahattin Satılmış, *Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 71-72.
[227] *BOA. TFR-I-KV*. 59/5803, 27 Mart 1320 (9 Nisan 1904).
[228] *BOA. BEO.* 2307/173008, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).

taşrada yardım toplanması yönünde padişahın iradesi yayınlanır.[229] Bu kararların yerine getirilmesi için Rumeli Müfettişliği, Selanik, Manastır, Kosova vilayetleriyle, Maarif ve Evkaf Nezaretlerine, Dersaadet Şehremanetine talimat verilmiştir. [230]

Barınma ve iaşe problemlerinin çözümü afet yönetiminin en önemli konu başlıklarındandı. Afet yönetiminin en önemli konu başlıklarından biri de iaşe konusuydu. Depremde fırınların yıkıldığı veya çalışamaz hale geldiği bölgelerde ekmek temininde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bununla birlikte yiyecek temininde yaşanan sıkıntılar nedeniyle peksimet ve ekmek talepleri gelmiştir. Kosova vilayetine bağlı Koçana, Osmaniye ve havalisindeki Depremzedeler için acilen gerekli olan peksimetin gönderilmesi için gerekli makamlara talimat verilmiştir.

Yardımlar Padişah adına depremzedelere ulaştırılmış ve barakalar yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamit özel hazinesinden depremzedelere bağışta bulunmuştur. Depremzedelerin barınma problemlerinin çözümü için baraka yapımlarına hız verildiği görülmektedir. Çadır yetersizliği nedeniyle de baraka inşası için hızlı hareket edildiği görülmektedir. Bununla birlikte depremzedelere günlük ayni ve nakdi yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Yardımların ve ianelerin padişah adına depremzedeler için dağıtıldığı görülmektedir. Yardım konusunda saray ve padişah merkezli söylemin topluma derinlemesine yayma çabasından başka bir şey değildi. "Felaketzedelerin yegâne koruyucusu" olduğu söylemi Padişah ile halk arasında aracısız kurulmaya çalışılan bir diyalog çabasıydı.[231]

Mali problemlerden dolayı beklenmedik harcamalar için büyük meblağlar ayrılamamaktaydı. Osmanlı'da yangın, deprem, sel, kıtlık ve benzeri afetlerin ardından mağdurlara yardım toplamak üzere bir komisyon oluşturulmakta ve komisyon halktan iane adı altında bağış toplamaktaydı. Mali problemlerden dolayı II. Abdülhamit döneminde yardım kampanyaları ülke çapında yapılmaktaydı. Deprem gibi afetlerle mücadele için bu tip yardım kampanyaları hem felaketzedelere yardım hem de devlete mali kaynak yaratma açısından önemliydi.[232] Depremin hemen ardından Selanik, Kosova ve Manastır valiliklerine depremzedeler için iane toplanması için talimat verildi. Dahiliye Nezareti, Sadarete gönderdiği yazıda; depremzedelere iane toplanması için Kosova vilayeti ahalisinin iktisadi gücü yeterli olmaması

[229] *BOA. BEO.* 2307/172984, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904); *BOA. TFR-I-KV.* 76/7530, 19 Teşrin-i evvel 1320 (1 Kasım 1904).
[230] *BOA. DH. MKT.* 838/47, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[231] Özbek, *a.g.e.*, s. 31.
[232] Özbek, *a.g.e.*, s. 257.

nedeniyle diğer vilayetlerin belediye dairelerince iane toplandığını belirtilerek Siroz sancağında depremzedelerin acil ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bin liraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. İane toplanması için padişahın iradesi gerektiği belirtilmiştir[233]. Şehremaneti bünyesinde kurulmuş İane-i Hastagân Komisyonu ülke genelinde iane organizasyonlarında en önemli kurumlardan bir olmuştur. Dahiliye Nezareti, yerel yönetimlerin halka para yardımı konusunda yetersiz kalmasından dolayı depremzedeler için yeterli miktarda yardım gönderilmesi konusunda Şehremanetinden talepte bulunmuştur.[234] 1894 İstanbul depreminde zarar gören ve yardıma muhtaç halkın çadır, yiyecek vs. ihtiyaçlarının karşılanması, iane toplanması gibi görevleri düzenli bir şekilde yerine getirmek üzere Padişahın emriyle Dersaadet Şehremaneti bünyesinde kurulmuş olan İane Musabin Komisyonu devlete mali kaynak yaratma önemliydi.[235] Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde meydana gelen deprem dolayı depremzedeler için toplanacak yardımdan yerine konulmak üzere Dersaadet Şehremaneti İane Komisyonunda mevcut paradan Selanik için 15 bin kuruş, Kosova için 10 kuruş talep edilmiştir.[236] Alınan önlemler arasında Edirne, Selanik, Yanya, Manastır ve Kosova vilayetlerinde vergi indirimi ve Ziraat Bankası tarafından verilen faizsiz kredilerde vardı.[237]

Rumeli Müfettişliği açıkta kalan askerlerin ve halka yardım edilmesi, silah ve cephaneye zarar gelmemesi, harap olan cami, mekteplerin hasarlarının tespit edilmesi için gerekli makamlara talimat vermiştir. Depremden Osmaniye birinci derecede, Radovişte, Koçana, İştip, Selanik vilayetine bağlı Razlık ve Cuma-Bala kazaları ikinci derecede hasar zede olduğu tespit edilmiştir. Depremden hemen sonra bölgelerin ileri gelenleri afet yönetimi için bir araya gelmişlerdir. Hasar tespit çalışmaları ve yardım için vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde kurulan yardım komisyonlarında bölgelerin ileri gelenleri görev almıştır. 6 Nisan 1904 tarihine kadar yapılan ilk tespitlerde 19 kişi hayatını kaybetmiş, 22 kişinin ise yaralandığı tespit edilmiştir.[238] Hasar tespit çalışmalarının bir an önce yapılması için Koçana, Osmaniye, Radovişte, İştip, Kratova, Planka, Cuma-Bala, Razlık, Pirlepe kaymakamlıklarına talimat verilmiştir.[239]

---

[233] *BOA. DH. MKT.* 838/47.
[234] *BOA. DH. MKT.* 838/47, 15 Nisan 1320 (28 Nisan 1904).
[235] Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 75.
[236] *BOA. DH. MKT.* 838/47, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[237] Ambraseys, a.g.m., s. 106.
[238] *BOA. Y. PRK. MK.* 18/70, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[239] *BOA. TFR-I-UM.* 5/408, 7 Nisan 1320 (20 Nisan 1904).

Depremden sonra ibadet ihtiyacının karşılanması için cami bakım ve onarım işlerine önem verilmiştir. Zarar gören camilerin keşiflerinin yapılması ve vakfiyesi olanlarının bir an önce tamir ve onarımı için işe başlanılması konusunda hassas davranıldığı görülmektedir. Camilerin yaklaşan ramazan ayı ve kış mevsiminden dolayı biran önce tamir ve onarımlarının yapılması için Evkaf-ı Hümayun Nezaretine talimat verilmiştir. Selanik, Kosova Manastır vilayetlerinde depremden zarar gören camilerin vakfı olanların vakıf bütçesinden, vakfı olmayanlarında vakıflarda toplanan vergilerle yaptırılması için vilayetlere talimat verilmiştir. [240]

Deprem İstanbul- Selanik- Üsküp- Belgrad demiryolu hattına zarar vermedi fakat bazı istasyonlarda ve bakım binalarında ciddi hasarlar oluştu. Struma boyunca yeni yapılan karayolunda ciddi hasar oluştu.[241] Osmanlı makamları yolun onarımı için ciddi önlemler aldı. Yol komitacılarla mücadelede ve sınır güvenliği için stratejik öneme sahipti.

Bütçede tanımlanmış mali kalemler olmadığı için imar ve onarım konusunda sıkıntılar yaşanmıştır.[242] Yapıların yeniden yapılandırılması veya onarılması maliyeti konusunda sıkıntılar yaşandığı Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Depreme ait belgelerin önemli bir kısmı mali sorunlara ait belgelerdir. Deprem onarım ve hasarlardan söz eden belgeler; şoktan etkilenen yapıların onarım ya da yeniden inşasının tam maliyetini değerlendirmek, idari açıdan bütçe bulmak, ne kadar para tahsis edilebileceğini belirlemek için önemliydi.[243] Örneğin; Deprem sırasında askeriyeden alınan çadırların iadesi ve kullanılmaz duruma gelenlerin ücretleri ciddi sıkıntı olmuştur. Askeri depolardan alınan çadırların yetersizliği yüzünden barakaların inşasında ciddi finansman sorunları yaşanmıştır. Örneğin; Avrathisar, Gözine ve Langaza'da depremden dolayı haneleri yıkılanlara dağıtılan 48 adet çadırın bedellerinin askeriyeye iadesi ciddi sıkıntı olmuştur. 1904'te başlayan yazışmaların 1906 yılında devam ettiği görülmektedir.[244] Osmanlı arşivi hükümet konaklarının onarım ve inşa masrafları bütçede karşılık bulma sorunları yüzünden uzayıp giden yazışmalarla doludur. Yazışmaların 1905,1906,1907 yıllarında devam ettiği görülmektedir. Örneğin; Razlık Hükümet konağının tamirinin finansmanı ciddi sıkıntı olmuştur. 1904'te başlayan Razlık hükümet konağıyla ilgili yazışmaların 1907'devam ettiği görülmektedir. Cuma-Bala hükümet konağı için bütçede karşılık bulunmaması nedeniyle 1905 bütçesine havale dilmesine

[240] *BOA. DH. MKT.* 838/47, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[241] Ambraseys, a.g.m., s. 107.
[242] Özbek, *a.g.e.,* s. 266.
[243] Vogt, a.g.m., s.43.
[244] *BOA. DH. MKT.* 568/48, 22 Eylül 1320 (5 Ekim 1904).

karar verilir.[245] Hükümet bütçe sıkıntısı yaşadığı konularda bazı kamu binalarının ianeten yaptırılmasına karar vermiştir. Örneğin; Cuma-Bala posta ve telgrafhanesinin 12.713 kuruşluk yapım bedelinin ianeten karşılanmasına karar verilmiştir.[246]

Sonuç

4 Nisan 1904 tarihinde Osmanlı Makedonya'sında büyüklüğü M=7.2-7.8 olarak tahmin edilen şiddetli bir deprem meydana geldi. Büyüklüğü ve şiddeti hala tartışma konusu olan bu depremle ilgili yapılan son araştırmalar merkez üssünün Kresna- Kroupnik olabileceğini ortaya koydu. Depremin merkez üssüyle ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde ve çağdaş kaynaklarda bilgiler azdır. Bunun en önemli sebebi Bulgaristan sınırına yakın olan Kresna bölgesinin Bulgar komitacıların en etkili olduğu alanlardan birisi olmasıdır. Diğer taraftan Osmanlı devletinin deprem analizi yapabilecek eleman ve aletlerden yoksun oluşu işin bir başka boyutudur.

4 Nisan 1904 depremi asıl yıkıcı etkilerini Selanik ve Kosova vilayetlerinin Bulgaristan sınırına yakın bölgelerinde göstermiştir. Deprem özellikle Üsküp sancağı kırsalında ciddi hasara yol açmıştır. Makedonya sorunun hassasiyeti nedeniyle Osmanlı devletinin sergileyeceği afet yönetimi bir kat daha önemli hale gelmiştir. Afet yönetimi konusunda valiliklerin ilk bilgileri, Rumeli Müfettişliğine ulaştırmasından sonra resmi kurumlar hemen harekete geçmişlerdir. Merkezi hükümet ve yerel yönetimler afet yönetimi hızlı organize olmaya çalışmışladır. İaşe ve barınma problemlerinin çözümü afet yönetiminin en önemli konu başlıklarındandı. Rumeli Müfettişliği iaşe ve barınma problemlerinin çözümü için yerel makamlara talimat vermiştir. Merkezi hükümetle koordinasyon halinde çalışan Rumeli Müfettişliği hasar tespit çalışmalarının bir an önce tamamlanması için yerel makamlara talimat vermiştir. Hasar tespit çalışmaları birlikte depremzedelerin iaşe ve iskan problemlerini çözmek asıl ihtiyaç maddeleri bölgelere sevk edilmiştir. Yerel yönetimler ekonomik imkansızlıklara rağmen başarılı bir afet yönetimi sergilemiştir.

Depremde sınıra yakın kaza merkezlerinde ve kırsal alanlarda yıkılan hanelerin fazla olması bu bölgelerde barınma ihtiyaçlarının karşılanması bazı sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Depremzedelerin hepsi kısa süre içinde çadırlara yerleştirilememiştir. Ordunu elindeki çadırın yetersiz olması nedeniyle depremzedeler için baraka inşasına karar verilmiştir. Barakalar inşa edilene kadar halk çadırlarda ve kendi imkanlarıyla yaptığı çergelerde zor

[245] *BOA. DH. MKT.* 871/3, 5 Temmuz 1320 (18 Temmuz 1904).
[246] *BOA. DH. MKT.* 1108/24, 27 Temmuz 1321 (30 Temmuz 1905).

iklim şartlarında yaşamak zorunda kalmıştır. Barakaların inşa edilmesiyle birlikte halk barakalara yerleştirilmiştir. Fakat vilayetlerdeki bütçe yetersizlikleri nedeniyle her yerde baraka inşa edilemediği anlaşılmaktadır. Valilikler bütçedeki yetersizlikler ve halkın ekonomik durumunun yetersiz olması nedeniyle valilikler diğer vilayetlerden iane toplanmasını talep etmiştir. Dersaadet Şehremaneti bünyesinde kurulan İane Sandığından depremzedeler için para gönderilmiştir. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamit özel hazinesinden depremzedelere para göndermiştir.

Hasar tespit çalışmalarının devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle uzadığı görülmektedir. Hasar tespit çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte şehirlerin yeniden inşasına başlandığı görülmektedir. Ancak hasar tespit çalışmalarının tamamlanmasından sonra şehirlerin ve köylerin yeniden inşasıyla ilgili nelerin yapıldığı konusunda kısıtlı bilgiler vardır. Bununla birlikte özelikle resmi binaların yeniden inşası konusunda kaynak sıkıntılarının yaşandığını yine belgelerden anlıyoruz. 1904 yılında başlayan yazışmaların bütçedeki yetersizlikler nedeniyle 1905,1906, 1907 yıllarında devam ettiği görülmektedir. Özellikle karakolların yıkılması ve yeniden inşalarının gecikmesi Osmanlı devletinin Makedonya'da komitacılara karşı yürüttüğü mücadeleyi olumsuz etkilediği de açıktır.

Bütçedeki yetersizlikler nedeniyle askerlerin ve memurların maaşlarının ödenmesi konusunda Osmanlı devletinin ciddi sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Depremin ardından askerlerin geçmiş dönemde ödenmeyen maaşlarını talep etmesi bu konunun en önemli göstergesidir. Ödenmeyen maaşların erat arasında ciddi sıkıntılar yarattığı açıktır.

Deprem Osmanlı devletinin Makedonya'da komitacılara karşı yürüttüğü mücadeleyi de aksatmıştır. Sınır hattında ve kırsalda bulunan karakolların yıkılması komitacıları karşı yürütülen mücadelede ciddi zaaflara yol açmıştır.

Kaynakça

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 2307/173008; 2358/176831; 2307/172968; 2326/174407; 2392/179383; 2327/174471;2307/173008; 2394/179514; 2315/173554; 2307/172984.

Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi Evrâkı (DH. MKT) 838/15; 876/49; 874/83; 838/47; 1061/9; 990/50; 568/48; 871/3; 1108/24.

İrade Orman ve Maadin (İ.OM.) 10/6; 10/13.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR-I-AS.) 15/1406.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Selanik Evrakı (TFR-I-SL.) 39/3875; 36/3580; 45/4401.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Umum Evrakı (TFR-I-UM.) 5/402*;* 5/408.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Arzuhaller (TFR –I- ŞKT.) 36/3547; 40/3942; 36/3584; 36/3566.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Kosova Evrakı (TFR-I-KV.) 59/5803*;* 59/5875; 71/7024; 217/21682; 61/6073; 63/6282; 64/6323; 59/5876; 105/10444; 57/5663; 72/7139; 75/7424; 76/7530.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.) 258/229;258/237.

Yıldız Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.) 216/34.

Yıldız Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK. KOM.) 13/39.

Yıldız Müfettişlikler ve Komiserlikler Talimatı (Y. PRK. MK.) 18/70.

Süreli Yayınlar

Tercüman-ı Hakikat

Sabah

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1322 Sene-i Hicriyesi (1904), Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1320.

Kitaplar ve Makaleler

Ambraseys, Nicholas N., "The Kresna Earthquake of 1904 in Bulgaria", Annalı Di Geofisica, Vol. 44, N. 1, February 2001, s. 95-117.

Bayliss, T.J, – Burton, P.W., " A new earthquake catalogue for Bulgaria and the conterminous Balkan high hazard region", *Seismic Risk Group, School of Environmental Sciences, University Of East Anglia*, Norwich UK 2007, s. 345-359.

E. Ayhan ve diğerleri, *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Glavcheva, Rumiana, - Matova, Margarita, "120 Anniversary Of Seismology In Bulgaria: Mılestones, Development And Achievements, Boletin de Geologia", Vol. 36, N. 2, julio- diciembre de 2014, s. 125-158.

Hacısalihoğlu, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Hoernes, R, Berichte über des Makedonische Erdbeben vom 4 April 1904", Mitteilungen der Erdbeben- Comission 1904.

Satılmış, Selahattin, *Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.

Snezana, Stamatovska, - Ivanka, Paskaleva, Seismicity at and Around Macedonia-Bulgarian Border, *Cyril and Methodius University, Skopje Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology*, Skopje 2013.

Şahin, Cemalettin - Sipahioğlu, Şengün, *Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*, Ankara 2007.

Ürekli, Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Vogt, Jean, "Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, Ed.* Elizabeth Zachatiadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 13-58.

Unesco Survey of Seismicity of the Balkan Region: Catalogue of Earthquakes, Ed. N.V. Shebalin, V. Karnik, D. Hadzievski, Skopje 1974.

Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

www.iisee.kenken.go.jp.

www.koeri.boun.edu.tr